

'ידידי וידיד כל בית ישראל' הרב שלמה גורן ודוד בן-גוריון

שפרה מישלוב

ידידי וידיד כל בית ישראל: הרב שלמה גורן ודוד בן-גוריון

פתיחה

הרב שלמה גורן (תרע"ח-תשנ"ה, 1918-1994) היה הרב הראשי לצה"ל (תש"ח-תשל"א, 1948-1971), הרב הראשי לתל-אביב-יפו (תשל"א-תשל"ג, 1971-1972) והרב הראשי לישראל (תשל"ג-תשמ"ג, 1972-1983). במהלך שנות כהונתו הוא עמד בקשרי עבודה וידידות עם ראשי ממשלות ועם שרים בישראל, אך ראוי לדיון מיוחד הקשר הקרוב שיצר בראשית דרכו הציבורית עם ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון דוד בן-גוריון. הקשר ההדוק בין השניים השפיע על עיצוב תפקידו של הרב גורן כרב הראשי לצה"ל מול גופים בצבא ומחוצה לו ונמשך גם לאחר סיום תפקידו בצה"ל.

במאמר זה אני מבקשת לתאר את הקשר הקרוב בין השניים ואת השפעתו על ביסוס מעמדו של הרב גורן כרב הראשי לצה"ל ועל מעמדה של הרבנות הצבאית בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה. וכן אנתח במאמר את נקודות הדמיון בין השניים אשר הובילו להיווצרותו של קשר זה, ואת השפעתו על שיתוף הפעולה ביניהם בתחומים נוספים.

בשער המאמר:
דוד בן-גוריון
מברך את הרב
שלמה גורן לרגל
הכתרתו לרב
האשכנזי הראשי
של תל-אביב,
15 ביוני 1971
(צילום: פריץ כהן)

הרקע למינויו של הרב גורן לרב הראשי לצה"ל

ההתארגנות לייסוד צה"ל על בסיס המסגרת של ה'הגנה' לאחר החלטת עצרת האומות המאוחדות על הקמת מדינת ישראל, כללה גם את הקמת המחלקה לענייני הדת. מחלקה זו נוסדה בעקבות לחץ הרבנים הראשיים והמפלגות הדתיות על המפקדה הארצית של ה'הגנה' לטפל בכל ענייני הכשרות והדת הנוגעים לציבור המגויסים.¹ הורכבה ועדה מיוחדת, ועדת המ"א (המפקדה הארצית), והיא הגדירה את תפקידי המחלקה, פירטה את דרכי פעולתה ואמצעיה, והעמידה בראשה את נציג הפועל המזרחי נתן גרדי.² עם הקמת צה"ל, במאי 1948, שונה שמה של המחלקה והיא נקראה השירות הדתי. תפקידי השירות הדתי כפי שהוגדרו על ידי ועדת המ"א כללו בין השאר אחריות להקמתן של

הערת מחבר: מחקר זה מבוסס על עבודת הדוקטור שכתבתי במחלקה לתולדות ישראל באוניברסיטת בר-אילן בהנחיית פרופ' מאיר הילדסהיימר; העבודה אושרה בטבת תשע"א.

1 על השירות הדתי ופעילותו ראו: מ' גז, 'השתלבותו של החייל הדתי במערכת הצבאית בשנים הראשונות של צה"ל 1948-1953', עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ד, עמ' 48-66; י' זילברשטיין, 'לדמותו של הרב הצבאי בצה"ל: עבר הווה ועתיד', מ' רחימי (עורך), הכיפה והכומתה, אלקנה תש"ע, עמ' 84-85; מ' מיכלסון, 'הרבנות הצבאית - הכוח והרוח', א' כפיר וי' ארז (עורכים), צה"ל בחילו: אנציקלופדיה לצבא ובטחון, טז, תל-אביב תשמ"ב, עמ' 83-88; א' קמפינסקי, 'דת, צבא וחברה בישראל: תמורות בעיצובה ובדרכה של הרבנות הצבאית', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ח, עמ' 40-47.

2 ד' אוסטפלד, צבא נולד: שלבים עיקריים בבניית הצבא בהנהגתו של דוד בן-גוריון, תל-אביב תשנ"ד, עמ' 239-240; נ' גרדי, פרקי חיים של הלוחן דתי, א, תל-אביב תשל"ג, עמ' 192-198; י' מאיר, לא בחיל ולא בכח: הרבנות הצבאית והשירות הדתי, מניחי היסודות לחיי הרת בצה"ל, בני-ברק תשנ"ט, עמ' 11-22; מיכלסון (שם), עמ' 83-84. גרדי (1980-1990) היה חבר ה'הגנה', ממייסדי 'הפועל המזרחי' ואחראי מטעם התנועה לקשר עם החיילים הדתיים בבריגדה.

יחידות דתיות בחטיבות וסיפוק צורכיהן הדתיים, פיקוח על השבת והכשרות וקיום מגע עם הגופים הדתיים ביישוב.³ השירות הדתי היה כפוף לראש אכ"א (אגף כוח אדם), ולביצוע תפקידיו מונו קציני דת וסמלי דת לכל יחידה.

לפעולותיו של השירות הדתי נלוו קשיים רבים, ומעיון בתכתובת מתקופה זו עולה שלא קיבל את האמצעים שהיו נחוצים לו. דרישותיו התכופות של גרדי מגופים שונים לחזק את מעמד השירות ולהעמיד לרשותו כלים יעילים לפעילותו, נענו באופן חלקי בלבד.⁴ לא ניתנה לשירות הסמכות לפסוק בבעיות הלכתיות שהתעוררו בצבא, ובשל התנגדותו של המטכ"ל למינוי רבנות צבאית בצה"ל היה על אנשי השירות לפנות בכל בעיה אשר הצריכה פסיקה הלכתית לרבנים אזרחים בערים הסמוכות לבסיסים.⁵ חיילים דתיים שנתקלו בקשיים בתחום שמירת השבת, הכשרות, הטיפול בחללים וכדומה, שלחו לגופים כגון 'הסתדרות הפועל המזרחי' תלונות על המצב הדתי הירוד בצבא, ומקצת התלונות הועברו לגופים הממשלתיים הממונים.⁶

הרבנים הראשיים לישראל, הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג והרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל, סברו שלא די בשירות הדתי, ושיש למנות רב צבאי ראשי, אשר יהיה בא כוחם ובעל סמכות הלכתית של ממש. כבר בינואר 1948, בטרם הוקם השירות הדתי, קבעה מועצת הרבנות הראשית שיש להקים רבנות צבאית אשר תרכז את כל ענייני הדת בצה"ל, ושהרב גורן יעמוד בראשה.⁷ ביוני 1948, לאחר ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ובעיצומה של מלחמת העצמאות, נפגשו הרבנים הראשיים עם דוד בן-גוריון, ראש הממשלה ושר הביטחון, ודרשו 'הקמת רבנות בתוך מסגרת הצבא של מדינת ישראל' ומינוי ראש לרבנים בצבא, אשר יהיה בא כוחה של הרבנות הראשית לישראל, ושתפקידיו יתפרשו על פני תחומי החיים הדתיים בצבא אך יכללו גם מעורבות חברתית. בן-גוריון העביר את הטיפול בעניין לשר הדתות, הרב יהודה לייב הכהן פישמן-מימון;⁸ וזה קיבל עליו את המשימה וביקש לכוון שתי רמות הייררכיות: רבנות צבאית ראשית, בראשות רב צבאי ראשי, שתקבע מדיניות פסיקה הלכתית ותמנה רבנים בצבא, ושירות דתי, שיהיה גוף מבצע.⁹

3 פרוטוקולים של ישיבות ועדת המ"א, שנת 1948, אצ"ד, PA/5-31. ועדת המ"א התכנסה מפעם לפעם באותה שנה על מנת לבחון את פעולותיו של השירות הדתי. פרוטוקולים של ישיבות אלו מצויים בא"צ, 194/69/1951.

4 גרדי אל הרמטכ"ל י' דורי, תאריכים שונים, א"צ, 481/15/1949; דו"חות השירות הדתי, 14 במאי 1948 - 7 בינואר 1949, א"צ, 111/69/1951; גרדי אל הרב יא"ה הרצוג, 24 בפברואר 1949, אצ"ד, PA/5-29. על המחסור בכלי רכב ועל אי הנפקת רישיונות כניסה למחנות ראו: גרדי אל המטכ"ל, 20 באפריל 1948, א"צ, 15/481/1949; 124/5254/1949; 171/69/1951.

5 גרדי (לעיל, הערה 2), עמ' 209-210.

6 הרמטכ"ל דורי אל אגפי, חילות וחטיבות צה"ל, 21 באפריל 1948, גצ"ד, חטיבת המרכז העולמי של 'המזרחי', 14/6; חיילי גבעתי אל 'הפועל המזרחי', 14 ביוני 1948, א"צ, 87/6127/1949; הסתדרות 'הפועל המזרחי' אל משרד הביטחון, 2 באוגוסט 1948, שם; ח"ה (לא מזוהה) אל המרכז העולמי של 'המזרחי', 1948, גצ"ד, חטיבת המרכז העולמי של 'המזרחי', 14/6.

7 הרבנים הראשיים אל הפיקוד העליון של ה'הגנה' בארץ-ישראל, 2 במאי 1958, נרפס: בצמ"ח עוזיאל, משפטי עוזיאל, ח, ירושלים תשס"א, עמ' תקס. יצוין כי מוסד הרבנות הצבאית היה ידוע כבר קודם לכן בצבא ארצות-הברית, בצבא הבריטי ובשאר צבאות אירופה. ראו: קמפינסקי (לעיל, הערה 1), עמ' 32-37.

8 מכתב לסיכום הפגישה - הרבנים הראשיים הרצוג ועוזיאל אל בן-גוריון, 30 ביוני 1948, אב"ג, רבנות צבאית; העברת האחריות לרב מימון - בן-גוריון אל הרבנים הראשיים הרצוג ועוזיאל, 6 ביולי 1948, שם.

9 אוסטפלד (לעיל, הערה 2), עמ' 440; ג' בת יהודה, הרב מימון בדורותיו, ירושלים תשל"ט, עמ' 585.

הרבנים הראשיים והרב מימון הכירו את הרב גורן בזכות פרסומיו התורניים, קשריו עם עולם הרבנות בארץ-ישראל והשתתפותו בלחימה ב'הגנה' בחזית ירושלים, והם פנו אליו וביקשו כי יקבל עליו את תפקיד הרב הצבאי הראשי. הרב גורן היסס תחילה, הן משום שרצה להמשיך בתפקיד לחימה כל עוד לא נסתיימה המלחמה,¹⁰ הן משום שנשא עיניו לתפקידים רבניים אזרחיים בכירים, והן משום שהיה מעוניין להתקדם בכתיבת פירוש לתלמוד הירושלמי שהחל להכין.¹¹ רק לאחר שהצטרפו אנשי צבא ללחצים הוא נענה בחיוב,¹² אך התנה את הסכמתו בכך שימשיך ללחום עד שתסתיים הלחימה בירושלים.¹³ כדי לקדם את מינויו של הרב גורן שלח הרב הרצוג אל בן-גוריון המלצה עליו:

הנני מתכבד להציג לפניו את הרב רבי שלמה גורונצ'יק, מועמד הרבנות הראשית לארץ ישראל למשרת ראש רבני הצבא [...] הרב גורונצ'יק ידוע ומפורסם כבר מילדותו בעולם התורה בארץ ובחוץ לארץ כעילוי עצום, וכבר נתפרסמו ספריו בהלכה לשם ולתהילה. הוא באמת גאון בתורה, ועד כמה שאני יודע אין כמותו בגילו בארץ ובתפוצות. הוא גם בעל השכלה גבוהה שאותה הוא רכש לו בחלק גדול באוניברסיטה העברית כאן. למרות היותו עמוס בעבודת הקודש, לחבר פירוש חדש על התלמוד הירושלמי שהוטל עליו מאת מוסד הרב קוק, השתתף הרב גורונצ'יק באופן פעיל מאד בהגנת ירושלים בימים ובלילות והיה מופת לרבים.¹⁴

המפגש הראשון בין שני האישים

בעקבות ההמלצה הוזמן הרב גורן ללשכתו של בן-גוריון בתל-אביב בד' באב תש"ח (9 באוגוסט 1948) לפגישה רשמית לאישור מינויו לרב הצבאי הראשי הראשון לצה"ל. כך החלה היכרותם האישית של השניים.¹⁵ הרב גורן ציין בזיכרונותיו שפגישה זו ארכה יותר משעה, ושדנו בה בסוגיות עקרוניות הכרוכות בתפקידו של הרב הראשי לצה"ל. לדבריו בן-גוריון שאל אותו מה לדעתו תפקידו של רב בצבא הישראלי היהודי, והוא ענה שתפקידו לצאת ממשרדו, להיות בשטח עם החיילים ולהוכיח שתורת ישראל היא תורה נצחית התקפה לא רק בגלות אלא גם בארץ-ישראל ובצבא ישראל. הוא הוסיף כי בן-גוריון הביע חשש ששמירת השבת תיפגע ביכולת הצבאית להילחם ולנצח, אך לדבריו הבהיר לו שמותר ואף צריך לעשות בשבת כל מה שחינוי למאמץ המלחמה. השניים סיכמו שמועצת המדינה הזמנית תחוקק חוק שיחייב את הצבא לאכול אוכל כשר, ושכן-גוריון יורה מיד להקצות תקן לרב ראשי ולהקים את הרבנות הצבאית. הרב גורן ציין כי בסיום הפגישה הזמין בן-גוריון את הרמטכ"ל יעקב דורי, הציגו לפניו והורה לרמטכ"ל למקם את משרדו של הרב סמוך למשרדו שלו

10 על פי ריאיון עם הרב גורן עבור המכון למורשת בן-גוריון, 29 בדצמבר 1976, אר"ג, מסמכים אישיים הקשורים למסלול חיי הרב (להלן: הרב גורן, ריאיון, מכון בן-גוריון).

11 על פי הקלטות שהקליט הרב גורן את עצמו בשנת 1994, שנת חייו האחרונה, לקראת כתיבת אוטוביוגרפיה. תמליל הדברים נמסר לי מידי בני משפחתו (להלן: הרב גורן, הקלטות).

12 ביניהם דוד שאלתיאל, מפקד אזור ירושלים, אשר הפציר בו להיענות להצעה וסיפר שהחיילים הדתיים מתלוננים שצורכיהם אינם מסופקים בצבא. ראו: 'ריאיון עם הרב גורן עם פרישתו מצה"ל', ידיעות אחרונות: מוסף שבת, 18 ביוני 1971, עמ' 7; מיכלסון (לעיל, הערה 1), עמ' 85.

13 הטלוויזיה הישראלית, חיים שכאלה עם הרב גורן, 20 ביוני 1972 (להלן: חיים שכאלה, הרב גורן).

14 הרב הרצוג אל בן-גוריון, 6 באוגוסט 1948, אב"ג, התכתבויות, יולי 1948.

15 אף כי הם כבר נפגשו באקראי בסדר פסח שארגן הרב גורן לחיילים באותה שנה בירושלים, במחנה שנלר, ואשר אליו הגיע בן-גוריון במטוס מסוג 'פרימוס' לביקור חטוף. הרב גורן, ריאיון, מכון בן-גוריון.

בקריה על מנת שיוכל לפנות אליו בכל בעיה שתתעורר, וכן הורה למזכירו נחמיה ארגוב שדלתו תהיה פתוחה לפני הרב, ללא צורך לקבוע עמו פגישות מראש.¹⁶ הרב גורן התרשם כי בעקבות הפגישה ודברי בן-גוריון לרמטכ"ל החל מעמדו להתבסס בצבא במידה ניכרת.

לעומת זאת תיעוד הפגישה ביומנו של בן-גוריון היה קצר ותכליתי. הוא מעלה כי בן-גוריון פקפק בנחיצות התפקיד, מפני שנראה לו ש'זה מדרכי האמורי'.¹⁷ הוא סבר שהמועמדים לכהונה זו צריכים להיות אנשים שיעוררו כבוד גם בקרב הציבור הלא דתי, ולדבריו הרב גורן הסכים עמו. בן-גוריון אף ציין ביומנו שהרב גורן היה ב'הגנה' וסיים לימודי פילוסופיה ומדעים קלסיים באוניברסיטה, והוא התרשם לפיכך מהתאמתו לתפקיד הרב הצבאי.¹⁸ אין ביומנו של בן-גוריון רמז להצגתו של הרב גורן לפני הרמטכ"ל.

הרושם העז שהותירה הפגישה עם ראש הממשלה בלבו של הרב גורן בא לידי ביטוי ברבות הימים בדבריו שמאותה פגישה והלאה 'נקשרה נפשי בנפשו, ולא היה יום אשר לא אהבתי אותו'.¹⁹

באותה עת עדיין נשא הרב גורן את השם גורונצ'יק, אך לדבריו במהלך פגישתם הציע לו בן-גוריון להחליף את שמו לגורן בהתאם למדיניותו לחייב בעלי תפקידים ציבוריים להחליף את שמם לשם עברי.²⁰ לימים העניק הרב גורן לשמו משמעות דתית וראה בו תרגום של המילה הארמית אירא, דהיינו גורן, המופיעה בשמו של אחד מחלקי ספר ה'זוהר', 'אירא רבא', שבו מתוארת התכנסות תלמידיו של ר' שמעון בר יוחאי לביתו ללימוד תורת הנסתר.²¹

הרב הצבאי הראשי שלמה גורן, 1 במרס 1949 (צילום: הנס פין)

ביסוס מעמדו של הרב גורן והרבנות הצבאית בראשית דרכם בסיועו של בן-גוריון

עם תחילת שירותו נפגש הרב גורן לעתים קרובות עם בן-גוריון, בעיקר כדי לדון בביסוס הרבנות הצבאית ובפיתוחה. לעתים שררה ביניהם תמימות דעים בעניינים שנגעו לעבודתו של הרב, אך היו ביניהם גם מחלוקות לא מעטות על אופי התפקיד וסמכויותיו.

16 הרב גורן, הקלטות; הרב גורן, ריאיון, ארכיון בן-גוריון.
 17 משמעו של הביטוי חיקוי מנהגי הגויים, אך נראה שכוונתו של בן-גוריון הייתה שהמושג רב צבאי מושפע מנהגן של מדינות אחרות למנות כוהן דת (chaplain) לטיפול בצורכי הדת של החיילים.
 18 ד' בן-גוריון, יומן המלחמה: מלחמת העצמאות תש"ח-תש"ט, ב, בעריכת ג' ריבלין וא' אורן, תל-אביב תשמ"ג, עמ' 642-643.
 19 הרב גורן, ריאיון, מכון בן-גוריון.
 20 הרב גורן, הקלטות.
 21 על מקור הביטוי בספר ה'זוהר' ראו: 'שררך אגן הסהר - אירא דאזהרה ובתרגום שם ושבעים חכמים מסחרין יתה כאדר סגלגל דישביה אשר הרב באמצע ותלמידיו סביבו נקראה אירא. ובישיבה זו השתתפו עשרה מהחבריא קדישא ונקראה אירא רבה. אח"כ נסתלקו שלשה ונקראה השניה אירא זוטא' (ר' מרגליות, ניצוצי זהר, ג, ירושלים ת"ש, עמ' 254).

הרכנות הצבאית מול השירות הדתי

כבר בסמוך למינויו של הרב גורן לתפקיד הרב הראשי לצה"ל התעורר סכסוך על היקף סמכותו. גרדי, הממונה על השירות הדתי, התייחס בחשד למינוי, מחשש לפגיעה בסמכויות השירות. לפיכך התקיימה פגישה בין הרב גורן לגרדי אצל בן-גוריון,²² ולדברי גרדי נחתם בפגישה הסכם להגדרת תפקידים ושיתוף פעולה, ונקבע בו כי בעניינים הנוגעים להלכה יכריע הרב הצבאי, ובעניינים ארגוניים – ראש השירות הדתי.²³ ההסכם הרגיע את גרדי והוביל אותו לצרד בהקמת הרבנות הצבאית, בעיקר לשם הסדרת הפסיקה ההלכתית בצה"ל. אולם הרב גורן סבר כי יש להכפיף את השירות הדתי לרבנות הצבאית, והוא הבהיר זאת לשר הדתות, אשר היה מעורב במינויו. לטענתו הוא אמר לבן-גוריון כבר בפגישתם הראשונה שכניסתו לתפקיד תהיה כרוכה בביטול השירות הדתי.²⁴ בסופו של דבר, לאחר שהרב גורן איים בהתפטרות ובעקבות חילופי מכתבים קשים בין הרב מימון ובין הרמטכ"ל ובן-גוריון,²⁵ פרסמה המחלקה לתפקידי מטה במטכ"ל מנשר לכלל יחידות הצבא, ולפיו בראש לשכת הרבנות הצבאית יעמוד הרב הצבאי הראשי, והשירות הדתי יהיה כפוף אליו.²⁶ בן-גוריון תיעד ביומנו שב-10 בנובמבר 1948 ביקר אצלו הרב גורן וביקש תקציב להבטחת הכשרות. בהזדמנות זו ציין לעצמו בן-גוריון שהרמטכ"ל הכריע במחלוקת בין הרבנות הצבאית לשירות הדתי וקבע שהסמכות העליונה תהיה בידי הרבנות.²⁷ על מנת לתת תוקף ברור להכרעה זו ולמנוע את מימוש האיום של הרב גורן בהתפטרות²⁸ הוסיף הרב מימון להתכתב בעניין זה עם בן-גוריון,²⁹ ובכ"א כסלו תש"ט (23 בדצמבר 1948) פורסם הִתְקַן של לשכת הרבנות הצבאית.³⁰ מאמציו של גרדי למנוע מהלך זה לא צלחו, הוא הודיע על התפטרותו, וביוני 1949 פרש מתפקיד ראש השירות הדתי.³¹ לאחר התפטרותו המשיך השירות לפעול שבועות ספורים כיחידה נפרדת בפיקודו של הרב גורן, אולם עד מהרה התמזגו שני הגופים.³² קציני דת ששירתו בשירות הדתי שולבו ברבנות הצבאית, ואחרים פרשו.

היקף סמכותה של הרבנות הצבאית

סוגיה נוספת שבה היה מעורב בן-גוריון בתחילת דרכו של הרב גורן בצבא, ושהייתה לה משמעות מרחיקת לכת באשר לאופי תפקידו ולהיקפו, הייתה שאלת הקמתן של יחידות דתיות. הרב גורן הבהיר

- 22 בן-גוריון (לעיל, הערה 18), עמ' 693.
- 23 הסכם בין גרדי לרב גורן, 20 בספטמבר 1948, גצ"ד, המרכז העולמי של המזרחי, 14/6, נדפס: גרדי (לעיל, הערה 2), עמ' 211.
- 24 מיכלסון (לעיל, הערה 1), עמ' 88.
- 25 הרב מימון אל דורי, 20 בספטמבר 1948, אב"ג, התכתבויות; דורי אל הרב מימון, ספטמבר 1948, שם; הרב מימון אל בן-גוריון, 6 באוקטובר 1948, שם; הרב מימון אל בן-גוריון, 7 באוקטובר 1948, שם.
- 26 מנשר מאת המחלקה לתפקידי מטה בצה"ל ליחידות צה"ל, אוקטובר 1948, א"צ, 228/121/1950.
- 27 בן-גוריון, יומן אישי, 10 בנובמבר 1948, אב"ג, יומנים.
- 28 ראו מכתב איום בהתפטרות מאת הרב גורן אל דורי, 23 בדצמבר 1948, א"צ, 228/121/1950.
- 29 הרב מימון אל בן-גוריון, 1-2 בדצמבר 1948, אב"ג, התכתבויות.
- 30 תקן לשכת הרבנות הצבאית, 23 בדצמבר 1948, א"צ, 10/1386/1951, 39/128/1950; גרדי (לעיל, הערה 2), עמ' 212; מאיר (לעיל, הערה 2), עמ' 23-29.
- 31 קמפינסקי (לעיל, הערה 1), עמ' 50-51.
- 32 התכתבויות בין הרב גורן לראש אכ"א מ' צדוק בעניין המיזוג בין הגופים, מאי 1949, א"צ, 717/852/1951.

הודעת הרמטכ"ל
יעקב דורי בעניין
פרשת שני
החיילים הדתיים,
'הארץ', 15
בספטמבר 1948

מיד עם מינויו כי סמכותו תחול על כלל צה"ל והתנגד להקמתן של יחידות דתיות כהמשך לאלו שהתקיימו במסגרת ה'הגנה'.³³ הוא שאף להשתלבותם של חיילים דתיים בכלל הצבא, ורצה להיות אחראי לענייני הדת של כלל חיילי צה"ל ולא רק של הדתיים המעוניינים בכך. הסוגיה עלתה בכל עוזה לאחר ששני חיילים טבחים סירבו לבשל בשבת, ובשל כך גולח שער ראשם והם נשלחו לכלא.

האירוע עורר הד ציבורי נרחב,³⁴ ובתגובה הוקמה ועדת שרים בראשותו של בן-גוריון לדיון בנושא. רוב חברי הוועדה - נציגי מפלגות 'המזרחי', 'אגודת ישראל' ואף מפ"ם (מפלגת הפועלים המאוחדת) - תמכו בהקמת הטיבות דתיות נפרדות, שכן סברו שאם לא כן לא יהיה אפשר לקיים חיים דתיים בצבא. הוועדה ביקשה לשמוע בין השאר את דעתו של הרב גורן, ובהופעתו לפניו הבהיר את התנגדותו לריכוז חיילים דתיים ביחידות נפרדות.³⁵ הוא טען שהדת היא נחלתו של כל צה"ל, ושהחלטה כזאת תיצור שני צבאות, צבא דתי וצבא לא דתי, ולחיילים הדתיים לא תינתן אפשרות לשרת על פי כישוריהם. יתר על כן לדבריו אם החטיבה הדתית לא תישלח למלחמה, עלול להיווצר הרושם שאין מעריכים אותה כראוי, ואם תישלח ויפלו ממנה חללים רבים, עלולה לעלות הטענה ששלחו את החיילים להחימה משום היותם דתיים.³⁶ ואכן כאשר נפלו בלחימה בכיס פלוג'ה שמונים ואחד לוחמים מפלוגת הדתיים ששירתו בה שני הטבחים, סירבו לבשל בשבת, ובהם אחד מאותם טבחים, הפגינו

ראש המטה הכללי מסביר פרשת שני החיילים הדתיים

ספק הדין:

יג. ספק: בין ג'יתן ס'ה א'תו (ביים 6.9.48)
יד. בית הדין נענה לטענת הסניגור ש' התוכל' תמך בו, כי למסקר הברוד לא הי' תה סככות לרון בעברה בניגוד לטעני 83 של החוקה ובטל את פסק הדין של מסקר הברוד (שבוע מאסר)
טו. בית הדין נענה לבקשת שני ה' צדיים והחליט: לדון את הנאשמים בתור בית משפט מחזיי באינטנטיבה ראשונה ול' אחר שמיעת עדים דן את הנאשמים לשל' ש' חרשי מאסר. מהם רק חדש א'ת ח' מ'ס'ר בפועל ועודם על תנאי של התני' ג'נות טובה. (טעיף 103)
טז. מסקר הוות' אשר את מסק הדין הניל' ביום 7.9.48 אולס דחמ את בצועי' ו' ש' ח'ר' מ'י'ד א'ת הנאשמים עד לתר' צ'ארת הערעור אשר הוגש על ידי הנאש'י' מים על סק דינם.
ע' כ'אן העובדות.

הבחינה המשפטית

1. שני החיילים הניל' הוצמדו למשפט דיציפלינארי בפני בתי דין בהאשמה צמיי' ענישו' תוקת השפוט תשי"ח, שהוא התוק הפלילי הצבאי. עברה על משמעת, וביחוד ס'רוב למלא סקודה. הן עברות חמורות מאד במקודת מבט צבאי.
2. אין תוקת צבא הננת לישראל הקי' יימת מצעה עדיין את כל הבעיות אשר בי' הם נתון ויהי נתון צבא זה בחייו ובחשי' קדידי' היום יומיים, ובזרי' שלא הוגדרו ולא נקבעו עדיין תקנות וחוקים, המסדיר' רים את עניי' הדת בחיי הצבא. פרט לכמה הוראות כלליות שמשמשות למפקדים קיי' מנחה בלבד.
3. בשעת מלחמה ובשעת חרום כזו, שבה אנו נמצאים, "סקות חש" הוא ערך דתי המתעורר יום יום בחיי הנאשמים ומספיק דיו, והבעיה מי רשאי לקבוע בכל מקרה את המטיבות הן בבחינת "סקות נפש" אר לא — האחריות בכך גדולה מאד מבחינת צב' אית ואל להקל בזאת. מכל מקום עד שיוגי' דר הדבר על ידי המחוקק המוסמך, אין להניח שכל חייל יקבע זאת לפי השוגותיו וטעמו, ולא יתכן ליצור כפילות ובלבול במשמעות שהיא צמוד הנפש של כל צבא וכן של צבא ההגנה לישראל.
4. יש להניח שעם הכנס הברכות הבבאית לפועלתה ינתן לסקוד לעמוד על כל העניי' נים העומדים על סדר היום ויבואו ההבה' חמרות לבעיות שעדיין הן בבחינת חסר.

ראש המטה הכללי של צבא ההגנה לישראל, רב האלוף יעקב דורי מירסם הודעה בקשר לפרסום שנתן בעתותו על האשמתם של שני חיילים מצבא ההגנה לישראל על שסרבו למלא סקודה לבשל בשבת, לאי מורד:

- העובדות
- א. שני הסוראים שהובאו לדון ממונים על הכשרות של המטבח בפלוגתם, שני ש' לישים מגאשית, אדוקים.
 - ב. אנשי הפלוגה, י'ה היו בחופש ונקראו באופן דהוי באמצעות הרדיו י"ל ה" זור לית דיתם, לשם יציאה מליית לספר או קר ביה, אשר הייתה גם יצאת ולקחת חלק בה.
 - ג. מסקר הברוד צוה להאכיל את אנשי הפלוגה ארוחה חמה ומיונה, כנוהג במקב' רים כאלה, כאשר המפקד אינו יודע מהי תהיה אפשרות בידו להאכיל את אנשיו ארוחה חמה שנית. הפעולה צריכה היתה ליערך בששת הרי שורש מאמץ גופני רב במיוחד.
 - ד. הנאשמים סרבו למלא את סקודת סמל האמסנאי ואחר כך את סקודת סגן מסקר הברוד לבשל לאנשי היחידה והסתי' מכו על הוראה כללית מאת קצין הרת ה' חטיבתי שייפה את חכם לקבוע את התר' לבשל או לא לבשל בבלל "סקות נפש" ה. פלוגה זו השתתפה בפעולות קר' ביות שחלו בימי שבה, גם קודם לכן, ולא התעורר ספק לגבי "סקות נפש" אצל חיי' לי הפלוגה במקרים קודמים.
 - ו. הפעולה הקרביית בה השתתפה הם' לונת של החיילים בין במקרה הברוד, היהת פעולה רצינית ובה סכלנו אכרות בהרורים ופצועים.
 - ז. מסקר הברוד אשר לפניו הובאו שני הנאשמים למשפט בהאשמה על סרוב לב' לא סקודה (תוקת תשי"ח — טעיף 83 — ענשו' שנה מאסר) התחשב בעובדה שלנאש' שמים היו סביבת מיליות ודן אותם לשי' בוע מאסר בלבד.
 - ח. הנאשמים נלקחו למקום מעצרם ושי' ערות ראשם גולחו בהחאם לסקודות הקב' להם המחייבות גלוח ראש למובאים למאסר מטעמים הגייניים בלבד, ואין הוא עונש או חלק ממנו.
 - ט. הנאשמים בקשו מאת מסקר החווית רשות ערעור על פסק הדין הניל' רשות זו ניתנה להם. מסקר החווית מינה מיר בית משפט לערעורים לדון בערעורם.
 - י. הנאשמים היו מיוצגים עיי סניגור צבאי שובחר על ידם, וכן עיי סני' גור אורו'ן שהוחר להם להומונו.
 - יא. אחר משלשת השיפטים נתמנה בי' אופן מיוחד מחוקר חוג החיילים הדתיים.

יב. ניתנה אפשרות לנאשמים להזמין ולהביא עדים ומומחים ביניהם ראש השרות הדתי והרב הצבאי.

33 יחידות דתיות התקיימו ב'הגנה' משנות העשרים של המאה העשרים. ראו: מ' פרידמן, 'יחידות הדתיות ב'הגנה', א' שגי' וד' שורין (עורכים), מאה שנות ציונות דתית, ב, 'ירושלים תשס"ג, עמ' 319-338. הרב גורן ציין שלמרות התנגדותו לגוף זה יש להעריך את פועלו של הפלוגות הדתיות כפלמ"ח. ראו: ש' גורן, 'הקדמה', א' ולנר, חמושים לפני המחנה: סיפוריה של פלוגה דתית. תל-אביב תשמ"ה.

34 ראו שאילתה שהגיש בנושא זה חבר הכנסת הרב ק' כהנא מ'פועלי אגודת ישראל' ל'בן-גוריון, 7 בספטמבר 1948, א"צ, 87/6127/1949.

35 אוסטפלד (לעיל, הערה 2), עמ' 747.

36 הרב גורן, הקלטות.

הוריהם של הנופלים מול משרד ראש הממשלה ומחו על ששלחו את בניהם להיהרג בנקמה על האירוע האמור. הרב גורן מונה לחקור את העניין, ומסקנתו הייתה שלא הייתה כוונת זדון בשליחתם.³⁷ עמדתו של הרב גורן בסוגיית היחידות הדתיות תאמה את עמדתו של בן-גוריון, שגישתו הממלכתית שללה גילויי כתתיות במוסדות השלטון בכלל ובצה"ל בפרט. לנציגי 'הפועל המזרחי' שפנו אליו בעניין זה הבהיר בן-גוריון כי הוא 'רואה בזה הפרת הסדר של דפוליטיזציה בצבא וכשם שאינו מסכים ליחידות מרכזיות נפרדות כך אינו יכול להסכים ליחידות דתיות'.³⁸ בהתאם למגמה זו נשללה לבסוף ההצעה להקים יחידות דתיות, ופורקו פלוגות דתיות קיימות, כפי שפורקו יחידות נוספות שהיו מזוהות פוליטית או מפלגתית, דוגמת הפלמ"ח והמחתרות.³⁹ הרב גורן סבר כי עמדתו בוועדה היא שהשפיעה על בן-גוריון,⁴⁰ אולם כאמור עמדה זו תאמה את גישתו הכוללת של בן-גוריון. היו שטענו כי בשנים מאוחרות יותר הסתייג הרב גורן גם ממסגרת השירות הצבאי בישיבות ההסדר, שכן ראה בהן מעין חזרה למצב של יחידות דתיות נפרדות. ברם חקר עמדתו של הרב גורן בנושא מעלה כי הוא דווקא סייע בהקמתן של מסגרות אלו ותמך בהן.⁴¹

מתן סמכויות למילי תפקידיה של הרבנות הצבאית

בשנים הבאות פעל הרב גורן לביסוסה של הרבנות הצבאית כגוף הנותן שירותים דתיים מלאים לכל חייל הרוצה בכך במסגרת הכללית של צה"ל. מיד עם כניסתו לתפקידו הפעיל את כוחו על מנת שיפורסמו פקודות מטכ"ל בענייני שמירת השבת והכשרות בצבא, שכן סבר שבלא פקודות אלה לא תהיה לו סמכות כלפי המפקדים ביחידות השונות. אולם עד מהרה התבררה לו מורכבות המלאכה העומדת לפניו. הוא התקשה מאוד להשיג תקציבים, נתקל בסירוב לפרסום פקודות המטכ"ל האמורות, לא עלה בידו לגייס כוח אדם מתאים, ומפקדים בדרגים שונים לא הכירו בסמכויותיו ובסמכויות הרבנים הצבאיים שתחתיו. נוסף על כל זאת הוא נכנס לתפקידו בעוד מלחמת העצמאות מתנהלת בשיא עצמתה ובלא שהיה סיפק בידו להיערך מבעוד מועד למצבי החירום המסוככים שזימנה המלחמה. בנסיבות קשות אלה שלח הרב גורן בראשית שנת 1949 מכתב אל בן-גוריון, הרמטכ"ל וראש אכ"א וביקש שישחררוהו מתפקידו. טענתו הייתה שבתנאים הקיימים אין הוא יכול למלא את התפקידים שיועדרו לרב הראשי לצה"ל, ובעיקר את תפקידו כממונה על שמירת השבת, הכשרות והספקת המזון הרוחני בצבא.⁴² שר הדתות הרב מימון ביקש לעכב את פיטוריו ופנה אל בן-גוריון שיתערב בסוגיה, ובקשתו נענתה.⁴³

37 מכתבי הורים, מינויו של הרב גורן לחקירה ורו"ח שכתב בנושא בשנת 1949 ראו: אר"ג, מסמכים אישיים הקשורים למסלול חיי הרב; א"צ, 417/1308/1950.

38 גו (לעיל, הערה 1), עמ' 105.

39 אוסטפלד (לעיל, הערה 2), עמ' 622-754; נ' ינאי, 'התפיסה הממלכתית של בן-גוריון', קתורה, 45 (תשרי תשמ"ח), עמ' 175-177.

40 הרב גורן, חיים שכאלה.

41 ש' מישלוב, 'בעין העסרה: דמותו הציבורית ויצירתו התורנית של הרב שלמה גורן בשנים 1948-1994', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בראילן, תש"ע, עמ' 60-81.

42 הרב גורן אל בן-גוריון, דורי ומ' צדוק, 9 במרס 1949, גה"מ, פ-3073/16.

43 'בא אלי [...] הרב מימון ושאל מה יהיה על גורנצ'יק [...] הבטחתי לו שלא אתן לו להתפטר' (בן-גוריון ולעיל, הערה 18).

כעבור זמן נשאו לחציו של הרב גורן פרי וניתנה הוראה להכין פקודות מטכ"ל מפורטות אשר על פיהן ייאכפו כללי הדת בצבא.⁴⁴ את הפקודות ניסח וערך הרב גורן עצמו,⁴⁵ והן כללו בין השאר הוראות לתכנון ולהפעלה של שירותי דת ביחידות הצבא, ייעוץ בענייני דת לגופים צבאיים ופרסום חומרי הסברה דתיים. הרב גורן הצליח אף להשיג תקציבים לרבנות הצבאית ואמצעים למילוי תפקידיה ובהם כלי תחבורה נוספים.⁴⁶ הוא דרש בפגישה עם בן-גוריון לשנות את מעמדה של הרבנות הצבאית ולהגדירה חיל דת וכן להקצות לה משאבים נוספים.⁴⁷ ברם בן-גוריון סירב לאשר את מעמדה של הרבנות כחיל דת, משום שגורמים העוסקים בתחומים הנוגעים לצבא כולו, כגון דת, חינוך ותרבות, אינם צריכים לקבל מעמד של חיל נפרד.⁴⁸ בפגישות הבאות עם בן-גוריון חזר ודרש הרב גורן מפעם לפעם תקציבים ותקן משודרג לרבנות הצבאית, תקן אשר יאפשר לה לקבל עוד כוח אדם וכלים על מנת למלא את משימותיה.⁴⁹ בן-גוריון פעל להגדלת התקציבים לרבנות הצבאית⁵⁰ אולם דבק בסירובו להעניק לה מעמד של חיל דת.

עצמאותה של הרבנות הצבאית

בראשית פעילותו של הרב גורן כרב הראשי לצה"ל לא הייתה ברורה מידת העצמאות שלו מול הרבנות הראשית לישראל, משרד הדתות וגופים מפלגתיים. הרב גורן ראה בסמכות שניתנה לו לנהל את כלל ענייני הדת בצבא סמכות עצמאית, ריכוזית ומשמעותית, אך לא כך היה בעיני הרשויות הנזכרות. בן-גוריון צידד בעמדתו של הרב גורן, וסייע לו לעמוד מול הגופים השונים כחלק משאיפתו לנתק בין הצבא לפוליטיקה ולממסד הדתי.

הרבנות הצבאית מול הרבנות הראשית

הרבנות הראשית לישראל, אשר פעלה למינויו של הרב גורן, ביקשה לראות בו את 'בא כוחה' בצבא ונציגם של הרבנים הראשיים לכל העניינים הדתיים בצבא ההגנה לישראל, ורצתה לתחום את סמכויותיו.⁵¹ הרב גורן מצדו ראה את צה"ל נתון לסמכותו הבלעדית בכל הנוגע לענייני הדת. הוא דרש בין השאר לערוך את טקסי הנישואין של החיילים, לרשום את נישואיהם ולפסוק בעניינים שונים של חיילים אשר עד אותה עת היו נתונים לסמכות בתי הדין הרבניים האזרחיים. בתגובה הודיעה

ג, עמ' 980). הרב גורן שב והודיע על כוונותיו להתפטר בשל סירוב לדרישותיו בחודשים הבאים. ראו: הרב גורן אל הרמטכ"ל דורי, 5 ביולי 1949, אר"ג, מכתבי המלצה והסכמות אישיים; הרמטכ"ל דורי אל הרב גורן, 31 ביולי 1949, שם.

44 פקודות המטכ"ל, אב"ג, רבנות צבאית; מיכלסון (לעיל, הערה 1), עמ' 90-91.

45 הרב גורן אל עורך 'ידיעות אחרונות' ד' יודקובסקי, 6 בדצמבר 1988, אר"ג, מאמרים ודואר נכנס ויוצא מאוקטובר 1988.

46 S. Freedman, *Rabbi Shlomo Goren: Torah Sage and General*, Jerusalem 2006, p. 40

47 בן-גוריון, יומן אישי, 20 בספטמבר 1949, אב"ג, יומנים. דרישה זו הופנתה בכתב גם לרמטכ"ל, ראו: הרב גורן אל הרמטכ"ל י' ירין, 30 בנובמבר 1949, א"צ, 23/95/1951.

48 ראו תגובתו של בן-גוריון על הצעה זו בישיבת הממשלה: פרוטוקול ישיבת הממשלה, 1 בנובמבר 1949, גה"מ.

49 ראו לדוגמה: בן-גוריון, יומן אישי, 6 בדצמבר 1949, אב"ג, יומנים. בפגישה זו ביקש הרב גורן גם דרגת אלוף ודירה למגוריו עם אשתו ובתו הקטנה.

50 ראה לדוגמה דיווח יו"ר הוועדה לענייני כספים בכנסת י' גורי לבן-גוריון, 19 בנובמבר 1952, אב"ג, רבנות צבאית.

51 הרבנים הראשיים עזיאל והרצוג אל הרמטכ"ל דורי, 15 בנובמבר 1948, א"צ, 228/121/1950.

לו הרבנות הראשית לישראל של רבנים הצבאיים יש סמכות לערוך חופות אך ורק במחנות צבאיים שמחוץ לשטח עיר ומושבה, ואילו נישואי חיילים הנערכים במחנות שבתוך שטח עיר ומושבה ייערכו על ידי הרבנות המקומית בשיתוף הרב הצבאי. עוד הובהר שרישום הנישואין ייערך בכל מקרה רק על ידי הרבנות המקומית הסמוכה ולא על ידי הרבנים הצבאיים. הודגש לפניו כי 'מובן מאליו כי כל עניינים של שחיטה, גרושין, חליצה, גרות וכל דבר שצריך בית דין שייך אך ורק לרבני הקהילות וחלילה לגעת בהם'.⁵²

נראה שהחלטתו של בן-גוריון ביולי 1949 להטיל על הרב גורן את המלאכה המורכבת של בירור הנתונים לשם התרת עגונות מלחמת השחרור, הגבירה בקרב אנשי הרבנות הראשית את התחושה שהרב חורג מסמכותו.⁵³ הרבנות הראשית פנתה למשרד הביטחון בדרישה להסדיר את זיקתו של הרב גורן אליה.⁵⁴ בן-גוריון הורה ליועץ המשפטי לממשלה יעקב שמשון שפירא להכין חוות דעת משפטית בדבר סמכותה של מועצת הרבנות הראשית לישראל בעניין מינוי רבנים צבאיים. לאחר דיון במקורות הסמכות של הרבנות הצבאית ולאור תקדימים של 'כוהני דת' בצבא הבריטי קבע היועץ המשפטי בחוות דעתו: 'מינוי רב צבאי הוא ענין לשלטונות הצבאיים בלבד. שלטונות אלה לא ימנו לרב צבאי אלא מי שיש בידו "היתר הוראה", אך למועצת הרבנות הראשית אין לגבי מינויים כאלה מעמד בעיני החוק'.⁵⁵ חוות הדעת של היועץ המשפטי עסקה אמנם אך ורק בסמכות הרבנות הראשית למנות רב צבאי, אך היא תרמה לניתוק הזיקה בין הרב לבין הרבנות הראשית. אין צריך לציין שבפקודות המטכ"ל לא נזכרה אפילו ברמז תלות כלשהי של הרבנות הצבאית ברבנות הראשית לישראל, ואף בכך ניתן ביטוי לעצמאותו ולסמכותו ההלכתית והארגונית של הרב גורן ברבנות הצבאית. החיכוכים בין הרב גורן לרבנות הראשית לא פסקו. הרבנות הראשית הוסיפה להסתייג מהתנהלותו העצמאית של הרב בתפקידו והפצירה בבן-גוריון – ללא הועיל – שלא להאריך חוזה עם איש מהמשרתים ברבנות צה"ל עד לבירור יסודי של מצב הרבנות.⁵⁶ כאשר כתב הרב גורן פסק הלכה המתיר רבות מעגונות מלחמת השחרור, הוא קיבל את אישור הרבנים הראשיים והרב צבי פסח פרנק.⁵⁷ אולם בן-גוריון בנאומו בכנסת שיבח על כך רק את הרב גורן, ומנגד ביקר את הרבנות הראשית על שאינה עושה די לפתרון בעיית העגונות. הוא אף ציין בנאומו שהרבנות הצבאית 'אינה כפופה למשרד הרבנות'.⁵⁸ הרבנות הראשית התרעמה על דבריו ודרשה מהרב גורן שיפרסם מיד בעיתונות שכל היתרי העגונות שיצאו מתחת ידו היו בהסכמת הרבנות הראשית. עוד דרשה כי הוא

52 הרבנות הראשית אל הרב גורן, 16 בפברואר 1949, א"צ, 27/101/1957. תגובת הרב גורן על המכתב אינה בידינו.

53 ראו 'תקנת העגונות של מלחמת השחרור' שכתב הרב גורן בעקבות בקשתו זו של בן-גוריון: ש' גורן, משיב מלחמה, ג, ירושלים תשמ"ג, עמ' יא-סא; ז' ורהפטיג ושי' לוי (עורכים), מזכרת: קובץ תורני לזכר מרן הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, ירושלים תשכ"ב, עמ' 162-194.

54 ש' אביגור, עורך שר הביטחון, אל בן-גוריון והרמטכ"ל ירון, 14 במרס 1950, אב"ג, התכתבויות.
55 חוות דעת היועץ המשפטי לממשלה בעניין מקור הסמכות של הרב הראשי לצה"ל, 13 באפריל 1950, אב"ג, רבנות צבאית.

56 הרבנות הראשית אל בן-גוריון, 19 בפברואר 1951, אב"ג, התכתבויות.

57 יא"ה הרצוג, שו"ת היכל יצחק, ירושלים תש"ך, סי' א; בצמ"ח עוזיאל, פסקי עוזיאל בשאלות הזמן, ירושלים תשל"ז, סי' ט; במוצאי יום מנוחה: תכנית בענייני יהדות בהגשת הרבנות הצבאית, גלי צה"ל, 21 ביוני 1969.

58 דברי הכנסת, ט, כנסת ראשונה, מושב שלישי, 17 ביולי 1951, עמ' 2186.

יפנה אל בן-גוריון על מנת שיתקן את הודעתו בפני הכנסת ויציין שההיתר ניתן מטעם הרבנות הראשית – כדי לסלק את הרושם המוטעה שעשו דברי ראש הממשלה בכנסת'. הרב גורן סירב לדרישה, ומשום כך פנתה הרבנות הראשית אל בן-גוריון במכתב מחאה.⁵⁹

על אף נטייתו של הרב גורן ליטול לו סמכויות עצמאיות והגיבוי שקיבל לכך מבן-גוריון, הוא פנה מפעם לפעם אל הרבנים הראשיים והתייעץ עמם בסוגיות שונות, בהן העברת עצמות מתים וחילול שבת ומועד.⁶⁰ הוא אף קיבל כאמור את אישורם בעניינים חמורים שנגעו להתרת עגונות. במשך השנים זנחה הרבנות הראשית את שאיפתה לפקח על פעילותו.⁶¹ היא שיתפה עמו פעולה, על כל פנים כלפי חוץ, בהשתתפותם של הרבנים הראשיים במסעות התעוררות שערך הרב גורן לחיילים לקראת הימים הנוראים ובאירועים דתיים אחרים וכן בפרסום מאמרי הרבנים בכתב-העת של הרבנות הצבאית 'מחניים'.⁶²

תמיכתו של בן-גוריון בעצמאותו של הרב גורן למול הרבנות הראשית נבעה ככל הנראה במידה רבה מעוינותו וחשדנותו כלפי מוסד זה. בן-גוריון הסתייג מהענקת סמכויות רחבות לרבנות הראשית מחשש שהיא תראה את עצמה כמייצגת את 'שלטון הדת' ותסרב לציית למרות המדינה, ולכן שאף לצמצם את מעמדה ככל הניתן והבהיר כי 'ריבונות המדינה היא לא במשרד הרבנות אלא בכנסת'.⁶³

הרבנות הצבאית והמערכת הפוליטית

פרשת טיפולו של הרב גורן בעגונות המלחמה ביססה את עצמאותו גם למול משרד הדתות, אף זאת בגיבוי של בן-גוריון. בעקבות הפרסומים בעיתונות וביקורתה של הרבנות הראשית ביקש סגן שר הדתות זרח ורהפטיג מהרב גורן לקבל דו"ח על מצב הדת בצבא ועל היתרי העגונות שהוציאה הרבנות הצבאית הראשית. הרב גורן סירב וטען שלשם כך על ורהפטיג לפנות אל בן-גוריון, שבהיותו שר הביטחון הוא הממונה על הרבנות הצבאית. ורהפטיג אכן פנה אל בן-גוריון בבקשה זו והתלונן על תגובתו האמורה של הרב גורן. אך בן-גוריון תמך בעמדת הרב גורן בפרשה והבהיר לוורהפטיג שאם ירצה דבר מה מהרב גורן, עליו לפנות אל שר הביטחון, כנהוג כלפי כל אחד מקציני הצבא.⁶⁴ עמדתו זו של בן-גוריון מובנת על רקע פעילותו הנמרצת בראשית ימיו של צה"ל להפכו לגוף עצמאי

59 הרבנות הראשית אל הרב גורן, 19 ביולי 1951, אב"ג, התכתבויות; הרבנות הראשית אל בן-גוריון, 20 ביולי 1951, גה"מ, 6378/18/98.

60 הרב גורן, ריאיון, מכון בן-גוריון. וראו לדוגמה: הרב גורן אל הרב עזריאל בעניין העברת עצמות לוחמי כיס פלוג"ה, 11 במאי 1949, גה"מ, פ-885/1. וראו הערות הרב הרצוג והרב עזריאל והתנגדותם להיתר הרב גורן ליציאה מתחום שבת במחנה לשמיעת שופר: עזריאל (לעיל, הערה 7), עמ' קכו; יא"ה הרצוג, פסקים וכתבים, כ: אורח חיים, ירושלים תשמ"ט, עמ' עג.

61 קמפינסקי (לעיל, הערה 1), עמ' 88.

62 ריאיון עם הרב מנחם הכהן, 1 בפברואר 2009. הרב הכהן היה פקודו של הרב גורן ברבנות הצבאית, מילא שם תפקידים שונים, בין השאר היה עורך כתב-העת 'מחניים' של הרבנות הצבאית, והיה מקורבו של הרב גורן משנת 1951 ועד פטירתו.

63 א' דון יחיא, 'ממלכתיות ויהדות בהגות ובמדיניות של בן-גוריון', הציונות, יד (תשמ"ט), עמ' 77-78.

64 ורהפטיג אל הרב גורן, 23 ו-28 בנובמבר 1951, אב"ג, התכתבויות; הרב גורן אל ורהפטיג, 20 בינואר 1952, א"צ, 200/1559/1952; ורהפטיג אל בן-גוריון, 5 בפברואר 1952, אב"ג, התכתבויות; בן-גוריון אל ורהפטיג, 19 בפברואר 1952, אב"ג, רבנות צבאית.

המנותק מהשפעות פוליטיות. לימים ציין ורהפטיג שנהג לעמוד בקשר עם הרבנות הצבאית – הוזמן להרצאות, סייע ברכישת ספרי תורה ותשמישי קדושה לצבא ועוד – ולכן הופתע כשבן-גוריון הבהיר שצה"ל הוא מבנה מסוגר הנתון לפיקוחו הבלעדי של שר הביטחון.⁶⁵ גילויי העצמאות ותקיפותו של הרב גורן עוררו אי שביעות רצון מצד הגופים המפלגתיים, וכישיבות הוועד של 'הפועל המזרחי' הועלתה דרישה להעבירו ממשרתו או למנות אדם נוסף אשר יסדיר את ענייני הדת בצבא.⁶⁶ אולם בשל תמיכתו של בן-גוריון ברב גורן לא צלחו ניסיונות הרחה אלו.

ביסוס ופיתוח מעמד הרב גורן והרבנות הצבאית בשנים הבאות בתמיכתו של בן-גוריון

בשנים הבאות תיעד בן-גוריון ביומנו לעתים מזומנות פגישות עבודה עם הרב גורן. הרב פנה אליו תכופות כאמור בעניין תוספת תקציבים ותקנים לרבנות הצבאית, בבקשות למתן גיבוי למימוש הוראות הדת בבסיסי צה"ל אל מול מפקדים שסירבו לכך.⁶⁷ ובעניינים נוספים שנגעו לתפקידו הצבאי. לדוגמה הוא ביקש שיוצאו תעודות פטירה לחיילים שנפלו במלחמה רק לאחר בדיקת הרב הראשי הצבאי.⁶⁸ בן-גוריון מצדו התייעץ עם הרב גורן באשר לחוקים ולהוראות לחיילי צה"ל שנכרכו בהם שאלות הלכתיות.⁶⁹ בהקשר זה יש לציין כי הרב גורן הביע לפני בן-גוריון את עמדתו שיותר להשתמש בחשמל בשבת בתנאים שונים לצורך שיפור מצב האוכל בצבא.⁷⁰ בן-גוריון נחלץ להעניק גיבוי להתנהלותו מעוררת המחלוקת לעתים של הרב גורן מול גופים אחרים בצבא,⁷¹ ולדברי הרב מרדכי פירון, סגנו של הרב גורן כרב הראשי לצה"ל ויורשו בתפקיד, הכול ידעו שכשהרב גורן אמר 'אני הולך לבן-גוריון', הוא יקבל את מבוקשו.⁷²

ביומנו של בן-גוריון תואר אירוע קשה שהתרחש בין הרב גורן לרמטכ"ל חיים לסקוב בשנת 1958: לאחר שמפקדים פנו אל לסקוב בתלונה על גערותיו החרפות של הרב גורן בהם, זימן אליו הרמטכ"ל את הרב, דרש ממנו לעמוד דום לפניו ומחה על התנהגותו. הרב גורן מיהר לפנות אל בן-גוריון והתלונן על לסקוב בטענה שלרמטכ"ל אין סמכות שיפוט משמעתית כלפיו בתוקף דרגתו, אלוף משנה.⁷³ בן-גוריון קיבל את תלונתו של הרב וביקש מלסקוב להימנע בעתיד מיחס מעין זה.⁷⁴

65 ד' ורהפטיג, חמישים שנה ושנה: פרקי זכרונות, ירושלים תשנ"ח, עמ' 83.

66 פרוטוקול של ישיבות הוועד הפועל של 'הפועל המזרחי', 12 בינואר 1950, 16 בפברואר 1950, אצ"ד, 7/3.

67 בן-גוריון, יומן אישי, 17 במאי 1950, 12 ביוני 1952, 9 בספטמבר 1957, 10 בינואר 1958, 26 בדצמבר 1958, 1 בפברואר 1962, אב"ג, יומנים.

68 שם, 23 בינואר 1950, אב"ג, יומנים.

69 שם, 16 במאי 1950, אב"ג, יומנים.

70 שם, 19 בספטמבר 1951, אב"ג, יומנים.

71 'שר הבטחון הורה שפקודות אלה [בענייני דת] כמו כל פקודות מטכ"ל יבוצעו בקפידה ותוך גבוי מלא' (סגן הרמטכ"ל ח' לסקוב אל ראש אכ"א, הרמטכ"ל וראש לשכת שר הביטחון, 9 בינואר 1956, א"צ, 61/776/1958).

72 ריאיון עם הרב מרדכי פירון, 30 באוקטובר 2010.

73 הסמכות המשמעתית של הרמטכ"ל לא חלה על סגן אלוף ומעלה.

74 בן-גוריון, יומן אישי, 26 בדצמבר 1958, אב"ג, יומנים.

הרב גורן (במרכז
התמונה) ושר
הדתות, משה
שפירא (משמאל)
בטקס חנוכת
בית כנסת באחד
מבסיסי צה"ל,
2 בדצמבר 1954

בתגובה על תלונות של גורמים דתיים על מצב הדת בצבא הבהיר להם בן-גוריון כי בידי הרב גורן הסמכות והיכולת לדאוג לשיפור המצב, והוא אף פנה אליו על מנת שיעשה כן.⁷⁵ על אף תמיכתו של בן-גוריון ברב גורן, לעתים שררו ביניהם חילוקי דעות. מלבד המחלוקת על הגדרת הרבנות הצבאית חיל דת ראוי להזכיר לדוגמה את הסתייגותו של בן-גוריון ממגמת הרב גורן להפוך את הרבנות הצבאית לגורם מחנך, ובפרט ממסעות ההתעוררות השנתיים ללימוד מושגי יסוד ביהדות שהנהיג הרב בצבא לקראת הימים הנוראים.⁷⁶ הסתייגות זו נבעה מהתנגדותו של בן-גוריון לכל הרחבה בסמכותה של הרבנות הצבאית מעבר למתן שירותי דת,⁷⁷ ועם זאת הוא נמנע מלכפות את עמדתו בעניין זה ואף ניאות לכלול את חובת ההשתתפות במסעות ההתעוררות בפקודות המטכ"ל למרות קובלנות בעניין זה מצד גופים פוליטיים שונים.⁷⁸

75 ראו תגובתו על תלונות הנהלת 'בני עקיבא': בן-גוריון, יומן אישי, 29 במאי 1952, אב"ג, יומנים; וכן ראו את פנייתו אל הרב גורן לקבלת תשובותיו על מצב הדת בצבא בעקבות תלונותיו של השר שפירא: שם, 15 במרס 1957.

76 מסעות ההתעוררות החלו בשנת 1951. ראו: במחנה, 20 בספטמבר 1951, עמ' 22. תכנית יום העיון במסע התעוררות כללה את דבר מפקד היחידה, דבר הרב גורן או סגנו הרב פירון והופעה אמנותית ברוח היהדות. תכנית לדוגמה ראו: 'אבידור אל מפקדי היחידות, 11 באוגוסט 1961, א"צ, 4/168/1967.

77 א' קמפינסקי, 'בין תמיכה להסתייגות: התייחסותו של בן-גוריון להסדרת הדת בצה"ל', עיונים בתקומת ישראל, 19 (תשס"ט), עמ' 435-436.

78 הרב גורן, ריאיון, מכון בן-גוריון; הרב גורן, חיים שכאלה.

שִׁיתוּף פְּעוּלָה בְּנוֹשָׂאִים אֲזֵרְחִיִּים וְאִישִׁיִּים

מִלְבַד יַחְסֵי הַגּוֹמְלִין שֶׁשָּׂרְרוּ בֵּין הַשְּׁנַיִם עַל רַקַע עֲבוּדָתָם הַבִּיטְחוֹנִית, הֵם שִׁיתְפוּ פְּעוּלָה בְּעִנְיֵינִים אֲזֵרְחִיִּים שׁוֹנִים. הֶרֶב גּוֹרֵן נִשְׁלַח בְּאוֹתָן שְׁנַיִם מִטַּעַם מוֹסְדוֹת הַמְּדִינָה לְבַקֵּר בַּקְהִילוֹת יְהוּדִיּוֹת בְּרַחֲבֵי הָעוֹלָם לְשֵׁם גִּיוּס כִּסְפִים וְחִיּוּזֵק הַקָּשֶׁר בֵּין קְהִילוֹת אֵלוֹ לְיִשְׂרָאֵל. בְּשׁוֹבוֹ הוּא נִהַג לְדוּחַ לְבֶן-גּוֹרִיוֹן עַל תּוֹצְאוֹת הַבִּיקוּרִים וְעַל מִצַּב הַקְהִילוֹת, וְלַעֲתִים אִף הַעֲבִיר לוֹ מִסְרִים מְדִינִיִּים מִמְּנַהִיגִים שֶׁעִמָּם נִפְגַּשׁ.⁷⁹ לְדוּגְמָה בִּשְׁנַת 1963 דִּיוּחַ הֶרֶב גּוֹרֵן לְבֶן-גּוֹרִיוֹן בְּרֵאגָה עַל הַתְּחֻזָּקוֹת הַסְּטוּדֵנְטִים הָעֵרֻכִים בְּקַמְפּוּסִים בְּרַחֲבֵי הָעוֹלָם, וְעַל הַיַּעֲדָר מַעֲנָה מִצֵּד הַסְּטוּדֵנְטִים הַיְהוּדִים לְטַעֲנוֹת שֶׁהִפְנוּ כְּלִפֵּי יִשְׂרָאֵל, וְהִצִּיעַ לְהַקִּים מוֹסְדוֹת אֲשֶׁר יִסְיְעוּ לְסְטוּדֵנְטִים בְּהַסְבַּרְת עֲמֵדַת יִשְׂרָאֵל בְּעוֹלָם.⁸⁰ לְאַחַר שׁוֹבוֹ שֶׁל הֶרֶב גּוֹרֵן מִבִּיקוּר בְּמַקְסִיקוֹ בִּשְׁנַת 1964 שׁוֹחַח עִמּוֹ בֶּן-גּוֹרִיוֹן עַל אִפְשָׁרוֹת הַיִּמְצָאוֹת שֶׁל 'אִינְדִיאָנִים יְהוּדִים' בְּאֲזוֹר זֶה.⁸¹ הֶרֶב גּוֹרֵן אִף הִיָּה אֶחָד מִחֲכֵמֵי יִשְׂרָאֵל שְׁאֵלֵיהֶם פָּנָה בֶּן-גּוֹרִיוֹן בְּשֵׁאלַת 'מִיְהוּ יְהוּדִי' בְּעַקְבוֹת הַמִּשְׁבָּר שֶׁפָּרַץ סָבִיב סוּגִיָּה זֹו בִּשְׁנַת 1958.⁸²

הֶרֶמְטִיכ״ל יִצְחָק רִבִּין וְהֶרֶב שְׁלֵמָה גּוֹרֵן נוֹשָׂאִים סְפָרֵי תוֹרָה בְּחַגִּיגַת שְׁמַחַת תּוֹרָה, 6 בְּאוֹקְטוֹבֵר 1966 (צִילוּם: מִשֶׁה מִילְנֵר)

בֶּן-גּוֹרִיוֹן הָעֵרִיךְ אֶת גִּישְׁתּוֹ שֶׁל הֶרֶב גּוֹרֵן לְבַעֲיּוֹת הַלְּכֵתִיּוֹת מוֹרַכְבוֹת, וְעֵדוֹת לְכַךְ הִיא תְּשׁוּבָה שֶׁהִשִּׁיב לְאָדָם שֶׁפָּנָה אֵלָיו בְּעִנְיַן יְהוּדוּתוֹ: 'אִם אֵינְךָ נִימּוֹל, אֲנִי מִצִּיעַ לְךָ לְהִימּוֹל, וְאִם אַתָּה נִימּוֹל, אַתָּה כֹּכֵר יְהוּדִי. כִּדָּאִי שֶׁתִּפְנֶה לְרֵב הַצְּבָאִי גּוֹרֵן, וּמוֹכֵטְחָנִי שֶׁהוּא יַעֲזוֹר לְךָ'.⁸³ כְּעֹבֵר שְׁנַיִם, בְּרֵאשִׁית שְׁנוֹת הַשְּׁבַעִים, עִמְד בֶּן-גּוֹרִיוֹן לְצַדוֹ שֶׁל הֶרֶב גּוֹרֵן אֶל מוֹל הַבִּיקוּרָת הָעֵזָה שֶׁהוֹטַחָה בּוֹ בְּגַלְל מְעוֹרְבוֹתוֹ בְּפִרְשַׁת ה'אֵח וְהָאֵחֹת'. ה'אֵח וְהָאֵחֹת', מְרִים וְחַנּוּךְ לְנֶגֶר, בִּיקְשׁוּ לְהִינְשֵׂא לְבִנֵי זֹוגֵם אֲךָ נִמְנַע מֵהֶם

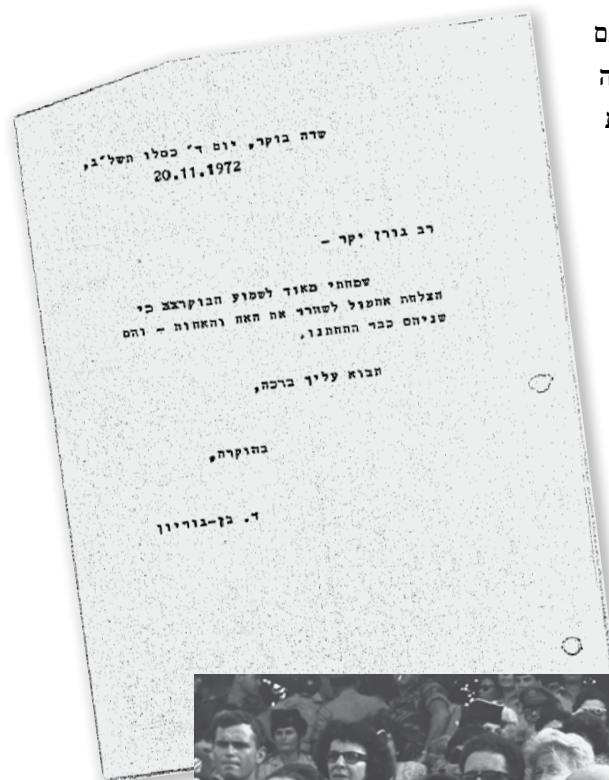
79 רֵאוּ דִּיוּחַ עַל בִּיקוּר בְּקַנְדָּה וּבְאַרְצוֹת-הַבְּרִית: בֶּן-גּוֹרִיוֹן, יוֹמָן אִישִׁי, 10 בִּינוֹאֵר 1958, אב״ג, יוֹמָנִים, עמ' 141. הֶרֶמְטִיכ״ל בִּיקֵשׁ מֵהֶרֶב גּוֹרֵן שֶׁלֹּא לְדַבֵּר בְּבִיקוּרָיו אֵלּוֹ עַל נוֹשָׂאִים מְדִינִיִּים שֶׁבֵּין יִשְׂרָאֵל לְאַרְצוֹת זֵרוֹת. רֵאוּ: הֶרֶמְטִיכ״ל ח' לְסֻקּוֹב אֶל הֶרֶב גּוֹרֵן, יוֹלִי 1959, א״צ, 4/639/1963.

80 בֶּן-גּוֹרִיוֹן, יוֹמָן אִישִׁי, 28 בְּפֶבְרׁוּאֵר 1963, אב״ג, יוֹמָנִים.

81 שׁם, 24 בִּינוֹאֵר 1964, אב״ג, יוֹמָנִים.

82 הֶרַחְבָּה עַל מִשְׁבָּר זֶה וְתְּשׁוּבוֹת חֲכֵמֵי יִשְׂרָאֵל רֵאוּ: א' שֶׁאֵקִי, מִיְהוּ יְהוּדִי בְּדִינֵי מְדִינַת יִשְׂרָאֵל, א, יִשְׂרָאֵל תְּשִׁל״ז, עמ' 98-136. תְּשׁוּבָתָהּ הַמְּפוֹרְטֵת שֶׁל הֶרֶב גּוֹרֵן רֵאוּ: ש' גּוֹרֵן, 'רִישׁוֹם יְלִדִים מְנִישׁוּאֵי תְּעוּבָת', הַנ״ל, מִשְׁנַת הַמְּדִינָה: מַחְקֵר הַלְּכֵתִי הַיִּסְטוֹרִי בְּנוֹשָׂאִים הָעוֹמְדִים בְּרוּמָה שֶׁל מְדִינַת יִשְׂרָאֵל מֵאֲזוֹ תְּקוּמָתָהּ, יְרוּשָׁלַיִם תְּשַׁנ״ט, עמ' 191-202.

83 בֶּן-גּוֹרִיוֹן אֶל פְּלוֹנֵי, 22 בְּמָרֵס 1971, אב״ג, הַתְּכַתְּבוּיוֹת.

לעשות כן בשל פסיקת בתי דין רבניים שהגדירו אותם ממזרים. פרשה זו עוררה סערה ציבורית וחוללה טלטלה במערכת הפוליטית, והרב גורן, אשר התמנה באותה עת לרב הראשי לישראל, נקרא על ידי ההנהגה הפוליטית למצוא פתרון לבעיה. אל מול התנגדות עזה מצד גורמים חרדיים בארץ ובעולם כינס הרב גורן בית דין מיוחד, וזה התיר את האחים מממזרותם ואפשר להם להינשא לבני זוגם.⁸⁴ בן-גוריון תמך ברב גורן ושיבח אותו על ההיתר.⁸⁵ גם בענייניו האישיים נעזר בן-גוריון ברב גורן. טקס בר המצווה של אלון, נכדו של בן-גוריון ובנם של עמוס בן-גוריון ואשתו הלא יהודייה מרי, התקיים בבית הכנסת של הרב גורן 'קוממיות אברהם'. כאשר סירבה הרבנות לחתן את נכדתו, גליה בן-גוריון, בתם של השניים, גייר אותה הרב גורן - ללא ידיעתו של בן-גוריון - וחיתן אותה.⁸⁶

למעלה: מכתבו של בן-גוריון לרב גורן המשבח את אותו על התרת 'האח והאחות'
(ארכיון בן-גוריון, שדה-בוקר)

מימין: דוד ופולה בן-גוריון ושלמה וצפיה גורן בטקס סיום קורס קצינות של בנותיהן, 18 במאי 1966
(צילום: משה מילנר)

84 על פרשה זו והשפעתה על מעמדו הציבורי של הרב גורן ראו מישלוב (לעיל, הערה 41), עמ' 44-52.

85 בן-גוריון אל הרב גורן, 20 בנובמבר 1972, אב"ג, התכתבויות.

86 ידיעות אחרונות, 13 בדצמבר 1970, עמ' 7. הרב גורן הרגיש שחיתן אותה בהתאם לכלל כללי היהדות בלי לסטות מהם כלל. ראו: ש' טבת, קנאת דוד: חיי דוד בן-גוריון, ד, ירושלים תשס"ה, עמ' 664-665.

בסוף ימיו התבטא בן-גוריון כלפי הרב גורן שעל אף 'אדיקותו'⁸⁷ הוא יודע להתאים את חוקי הדת לתנאי ימינו, ועם זאת הוא 'רב גדול'.⁸⁸

קווי דמיון וזהות בין שני האישים

היה מי שסבר כי בן-גוריון תמך ברב גורן במילוי תפקידו בצבא משום שהעריך שדמותו כפוסק נחשב בעל מחויבות להלכה היהודית תעניק לגיטימציה לצבא בעיני הציבור הדתי ותוביל אותו להשתלב בצבא.⁸⁹ מגמה זו נתפסת כחלק ממדיניותו של בן-גוריון, אשר על אף רצונו לחולל מהפכה תרבותית ציונית-חילונית, פעל מתוך התחשבות במציאות המורכבת של ריבוי תרבויות והגדרות דתיות בישראל על מנת להוביל לאינטגרציה לאומית. אולם אין להסתפק בהסבר זה לתמיכה הרחבה והמתמדת שהעניק בן-גוריון לרב גורן. דומה כי תמיכה זו הונעה גם ממערכת הקשרים העמוקה שנוצרה בין השניים, על יסוד חיבה אישית וקרבה בתחום האמונות והדעות.

שני האישים נולדו וגדלו בעיירות פולין והתחנכו בבתים שומרי מצוות בעלי זיקה לרעיון הציוני. בן-גוריון עלה ארצה לבדו בבגרותו, נטש את הדת והיה למנהיג מדיני דומיננטי וריכוזי. הרב גורן עלה ארצה עם הוריו ומשפחתו בהיותו ילד כבן שבע, למד בתלמודי תורה ובישיבות בירושלים, והיה לתלמיד חכם אשר הנהגתו התורנית התאפיינה אף היא בסמכותיות וריכוזיות.⁹⁰

על אף מרידתו של בן-גוריון באורחות חייה של היהדות המסורתית, הוא לא פנה עורף ליהדות ולא התנתק ממנה, אלא ביקש להגדירה מחדש. הוא שאף כי היהדות תעלה בקנה אחד עם הרעיון הממלכתי ותשמור על זיקה בין העם היהודי למקורות ההיסטוריים של תרבותו הלאומית.⁹¹ מנגד הרב גורן אמנם שמר אמונים ליהדות המסורתית, אך סבר אף הוא שהתחייה הלאומית מחייבת התחדשות דתית, ושעל תלמידי חכמים ופוסקי הדור מוטלת המשימה לגבש מענה הלכתי ורוחני חדשני להתפתחויות הלאומיות, התרבותיות והטכנולוגיות של תקופתו.⁹² במשנותיהם המורכבות של השניים בסוגיית היחס בין יהדות לציונות ניכרים כמה קווי דמיון.

אמונה באל ובסגולת עם ישראל

הרב גורן האמין כמובן ביסודות האמונה היהודית ובכלל זה באל אחד אשר בחר בישראל לעם סגולה. בן-גוריון, כפי שכבר תועד במחקר, האמין אף הוא במציאותו של אלוהים. הרב גורן העיד שאגב המחלוקת שהייתה לו עם בן-גוריון על נוסח תפילת 'זכור' לחיילי צה"ל, מחלוקת שבה גרס הרב

87 הרב גורן התנגד לשימוש במילה אדוקים והבהיר לבן-גוריון כבר בפגישתם הראשונה שבתלמוד מילה זו מוסבת לעבודה זרה. הרב גורן, ריאיון, מכון בן-גוריון; הרב גורן אל בן-גוריון, 29 במאי 1957, א"צ, 52/846/1959.

88 חיים שכאלה, הרב גורן.

89 קמפינסקי (לעיל, הערה 1), עמ' 53.

90 על ילדותו של הרב גורן ועלייתו ארצה ראו: מישלוב (לעיל, הערה 41), עמ' 4-7.

91 דון יחיא (לעיל, הערה 63), עמ' 52.

92 מישלוב (לעיל, הערה 41), עמ' 67-68.

שיש לומר 'זכור אלוהים' – ולא 'זכור עם ישראל' כבנוסח שתיקן ברל כצנלסון – התבטא בן-גוריון: 'מי שאומר שאיננו מאמין באלוהים, או שהוא שוטה או שהוא שקרן. כי אינני חושב שאפשר להוכיח שאין אלוהים'. בן-גוריון האמין אף הוא כי עם ישראל הוא עם סגולה, וכי נדרש ממנו יותר מאשר מעמים אחרים בתחום הרוחני והמוסרי. עם זאת הוא כפר במושג אלוהי ישראל, וסבר כי אלוהים הוא אוניוורסלי ולא בחר בישראל, אלא ישראל בחרו בו.⁹³

הרב גורן בראש השופטים בגמר חידון התנ"ך של צה"ל, 20 במאי 1966 (צילום: משה מילנר)

הזיקה לתנ"ך

גם בן-גוריון וגם הרב גורן ראו בתנ"ך ובלימודו ערך תרבותי ורוחני מרכזי. בן-גוריון העריך את התנ"ך וסבר כי ייחודו של עם ישראל נעוץ בתפיסות הלאומיות שנוצרו וטופחו בתקופת בית ראשון. הייתה זו לדעתו תקופת הזוהר של עם ישראל הן מבחינה רוחנית והן מבחינה מדינית ודגם לחיקוי בתקופת חידוש העצמאות הלאומית של העם היהודי. כמו כן הוא סבר כי בהיות התנ"ך מקובל ונערץ על העם כולו הוא יכול לשמש מוקד להזדהות ולליכוד לאומי.⁹⁴ הרב גורן ראה אף הוא בתנ"ך דגם לשילוב לאומיות ורוחניות והסתייע בהרצאותיו, במאמריו ואף בפסיקותיו ההלכתיות בידעותיו הרחבות בתנ"ך ובהיסטוריה יהודית.⁹⁵

93 א' אקרמן, 'למחשבתו הלאומית-תנ"כית של בן-גוריון', כיוונים, 2 (תשל"ט), עמ' 99, 104-105. כך התרשם גם הרב גורן בשיחותיו עמו – הרב גורן, ריאיון, מכון בן-גוריון.

94 דון יחיא (לעיל, הערה 63), עמ' 53.

95 ראו בהרחבה: מישלוב (לעיל, הערה 41).

שני האישים נהגו לדון זה עם זה בפרשנות פסוקי התנ"ך ואף התווכחו על כך.⁹⁶ בן-גוריון התכבד על ידי הרב גורן להיות חבר נשיאות חידון התנ"ך שנערך בצה"ל וחיבר שאלות לחידון,⁹⁷ וכאשר הקים בן-גוריון בשלהי שנת 1970 את 'מועצת בית התנ"ך', הוא הזמין את הרב גורן להיות חבר במועצה.⁹⁸ בשנותיו האחרונות של בן-גוריון, כאשר התגורר בשדה-בוקר, נהג הרב גורן לפקוד את ביתו לעתים מזומנות וללמוד אתו פרקי תנ"ך.⁹⁹ בטקס הלוויה של בן-גוריון שנערך ברחבת הכנסת בדצמבר 1973 קרא הרב גורן את פרק יח בתהלים, שנהג ללמוד עם בן-גוריון, ובו המילים 'ארדוף אויבי ואשיגם [...] אמחצם ולא יכלו קום', ולטענתו מילא בזה את בקשת בן-גוריון בצוואתו. חבר הכנסת אורי אבנרי ממפלגת 'מחנה רדיקלי ישראלי' מחה במושב הכנסת על שהרב גורן קרא מזמור 'מלחמתי' במקום מזמור בעל מילות שלום.¹⁰⁰

אולם אף שגם בן-גוריון וגם הרב גורן הוקירו את התנ"ך והכירו בערכו, הם נחלקו באשר לגישה הראויה אליו. בן-גוריון ביקש לחזור לתנ"ך אך להתנער מפרשנות חכמי ישראל במשך הדורות לתנ"ך ומהתפתחות ההלכה בתלמוד ובספרות ההלכתית. התנערות זו הייתה חלק משלילת הגולה אשר הייתה מרכזית בתפיסתו הלאומית.¹⁰¹ לעומתו הרב גורן ביקש לחזור לתנ"ך מתוך שמירה על המסורת הפרשנית וההלכתית. הוא אמנם הכיר בגודל התקופה אך לא סבר שמשום כך יש לנתק בינה לבין ההישגים ההלכתיים, הפרשניים וההגותיים של תקופת הגלות.¹⁰²

נוסף על כך הרב גורן נטה להשוות את תקומת מדינת ישראל דווקא לתקופת המכבים ובר כוכבא,¹⁰³ וראה בצה"ל ממשיך של מורשתם הצבאית-הרוחנית.¹⁰⁴ לעומתו טען בן-גוריון שיתכן שמבחינה אישית היה בר כוכבא גיבור גדול, אבל אי אפשר להשוותו עם השמות שנמצאו בספר הנצחי, שעמדו על ערש התנחלות העם העברי במולדתו.¹⁰⁵

96 בן-גוריון אל הרב גורן, 27 בספטמבר 1968, אב"ג, התכתבויות; הרב גורן אל בן-גוריון, 10 באוקטובר 1968, שם. על יחסו של בן-גוריון לתנ"ך ראו: א' שפירא, 'בן-גוריון והתנ"ך: יצירתו של נרטיב היסטורי?', אלפיים, 14 (תשנ"ז), עמ' 207-231.

97 לדברי הרב פירון הוא ביקש שהשאלות לא יהיו קשות מדי, על מנת 'לשמור על כבודו של צה"ל'. פירון (לעיל, הערה 72).
98 מוסד זה נועד 'לאצור בתוכו כל פירוש, ספר ויצירה שנתפרש ונוצר ביהדות לדורותיה בזיקה לספר הספרים' (בן-גוריון אל הרב גורן, 15 בדצמבר 1970, אר"ג, ללא תיק).

99 על פי ריאיון עם אריה שלום, 29 במרס 2009. שלום היה נהגו של הרב גורן, בין השאר במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים.

100 ישיבת מליאת הכנסת, 4 באוגוסט 1973, אר"ג, מסמכים שונים. ייתכן שהרב גורן אף קרא לבן-גוריון פרק זה לבקשתו בשכבו על ערש דרווי - על פי ריאיון עם דוד איינהורן, 25 בפברואר 2009. איינהורן היה ראש לשכתו של הרב גורן בשנים 1971-1974.

101 דון יחיא (לעיל, הערה 63), עמ' 55-56.

102 א' אדרעי, 'מלחמה, הלכה וגאולה: צבא ומלחמה במחשבת ההלכה של הרב שלמה גורן', קתדרה, 125 (תשרי תשס"ח), עמ' 137. לדברי אדרעי בחזרתו של הרב גורן לתנ"ך מתוך שמירה על הרציפות וההתפתחות של הספרות היהודית שלאחר התנ"ך הייתה התרסה כנגד גישתו של בן-גוריון לתנ"ך.

103 בכך תאמה עמדתו את גישת הציונות הקלסית.

104 ש' גורן, 'סוד קיומו הנצחי של עם ישראל', מחניים, עו (תשכ"ג), עמ' 7, וראו מאמרים שפרסם בגיליונות נוספים של 'מחניים' שיצאו לקראת חג החנוכה. על פי עמדתו זו הדפיסה הרבנות הראשית בפיקודו לקראת חג החנוכה את ספרי החשמונאים עבור החיילים, 'לאות כי חיילי צה"ל הינם הממשיכים של גבורת המכבים' (דבר הרב הראשי לצה"ל, תאריך בלתי ידוע, אר"ג, דברי הרב הראשי לצה"ל באירועים שונים).

105 דון יחיא (לעיל, הערה 63), עמ' 71.

ממלכתיות ומשיחיות

שני האישים תמכו בכל לבם בציונות וראו בה הגשמה של החזון המשיחי. שניהם סברו כי הגאולה אינה רק חזון לעתיד לבוא, אלא חזון ההולך ומתממש בתקומת המדינה.¹⁰⁶ עם זאת היו הבדלים בין תפיסותיהם גם בסוגיה זו. משיחיותו של בן-גוריון הייתה משיחיות חילונית, ושיאה של הגאולה על פי השקפתו בהתעלות מוסרית אוניוורסלית. אף שלא היו בתפיסתו המשיחית מוטיבים דתיים, הוא ראה בציונות המשך לחזון המשיחי העתיק של העם היהודי.¹⁰⁷ הוא סבר כי הקמת מדינת ישראל ואירועים שהיו כרוכים בה – מלחמת השחרור והניצחון על מדינות ערב וקיבוץ הגלויות – הם גילויים מרכזיים של תחילת מימוש חזון הגאולה המשיחית הנטוע בלב העם היהודי. כשלוש שנים לאחר תקומת המדינה הוא הצהיר 'אנו חיים בימות המשיח'.¹⁰⁸

חזון הגאולה בתפיסתו של הרב גורן היה חזון דתי, ועם שלביו ההכרחיים נמנו הקמת בית המקדש, הקמת הסנהדרין, כינון שלום עולמי וקבלת האמונה היהודית מרצון על ידי אומות העולם.¹⁰⁹ לפיכך הוא צמצם את משמעותה של הקמת המדינה במימוש החזון המשיחי. הוא האמין כי יש משמעות דתית-משיחית לתקומת המדינה, וכי המלחמות וקיבוץ הגלויות מובילים את עם ישראל לגאולתו, אולם התנה את הגדרת המדינה כחלק מהחזון המשיחי בניהול אורחות חייה על פי התורה על כל מרכיביה.¹¹⁰ הוא אמנם חש שמאורעות התקופה מרמזים כי הגאולה קרובה ושש להיות חלק ממהלך זה, כדברי הרב פירון: 'הוא ראה זכות מיוחדת ו"כבוד עולמי" להיות חלק מזה. הרבנות לא הייתה פרנסה או עמדת כוח בשבילו, אלא הוא ראה אותה בצד האידיאלי של להיות חלק ממסע שהולך לקראת הגאולה'.¹¹¹ אולם רק לאחר מלחמת ששת הימים, אשר בה ראה מילוי ייעודו הרוחני של עם ישראל בשחרור המקומות הקדושים, קרא גם הרב גורן 'יהודים, יהודים, אנו בתקופת המשיח'.¹¹²

השניים תפסו באופן שונה גם את תפקידה של הגלות. בן-גוריון ראה כאמור בחידושה של הממלכתיות היהודית מהפכה השוללת את הגלות וממירה אותה בהוויית חיים אחרת, ואילו הרב גורן ביקש לשמר את המסורת היהודית שהתפתחה בגלות ולהתאימה למציאות החדשה. הביקורת שהשמיע הרב גורן כלפי פוסקי הלכה שמרנים נגעה לאי נכונותם לפסוק פסיקות הלכתיות נועזות הנותנות מענה לשינויים הלאומיים והתרבותיים. אולם לא הייתה בכך שלילה גורפת של הגלות על כל מרכיבי התרבותיים והרוחניים. הוא טען כי 'הרבנות בארץ עם כל גדולתה ומאמציה, נמצאת במשבר, כיוון שהיא לא נגמלה עדיין מהמנטאליות הגלותית שהיתה בה בגולה

106 בכך ברר לו הרב גורן עמדה דתית אחת מבין הרעות השונות, מהן כאלה אשר על פיהן הגאולה היא תהליך אלוהי בלבד, ללא יכולת התערבות או זכות התערבות אנושית.

107 ד' אוחנה, משיחיות וממלכתיות: בן-גוריון והאינטלקטואלים: בין חזון מדיני לתאולוגיה פוליטית, קריית שדה-בוקר תשס"ד, עמ' 46.

108 להרחבה בעניין התפתחות הרעיון המשיחי שהיה מרכזי בתפיסתו של בן-גוריון ראו: אוחנה (שם).

109 ש' גורן, תורת הפילוסופיה: לקט הרצאות בפילוסופיה יהודית, ירושלים תשנ"ח, עמ' 51.

110 מישלוב (לעיל, הערה 41), עמ' 69.

111 פירון (לעיל, הערה 72).

112 ידיעות אחרונות, 11 ביוני 1967, עמ' 6.

[...] לא החדירה לעצמה את המפנה שחל עם תקומתה של מדינת ישראל ועם התחלת העידן הטכנולוגי.¹¹³

בקשר לתפיסת הממלכתיות יש לציין יסוד משותף נוסף בהנהגתם הציבורית, והוא רעיון כור ההיתוך מבית מדרשו של בן-גוריון.¹¹⁴ הרב גורן ביקש ליישם רעיון זה בין השאר באמצעות מיוזג מסורות התפילה השונות של הגלויות לנוסח תפילה אחיד.¹¹⁵

היחס למגזר הדתי

על אף השוני הניכר בתפיסתם הדתית, היה דמיון לא מבוטל ביחסם של השניים למגזר הדתי והחרדי. בן-גוריון ראה ביהדות החרדית שרידי שבט אשר ילך וייעלם עם הזמן, ואף שחלק על תפיסותיה הדתיות ניאות להיענות לדרישותיה בעניינים מסוימים, משום שהייתה בעיניו היהדות האוטנטית והוא ביקש לשמרה מתוך כבוד לגלות שהוכחדה. לעומתה הוא נטה לזלזל בציונות הדתית, אשר לשיטתו הייתה קבוצה יהירה, קנאית וצבועה ויריבה פוליטית שהתחרתה בתנועתו על הגשמת הציונות.¹¹⁶

הרב גורן נהג אף הוא לבקר את הציבור החרדי והדתי-לאומי ולא ראה עצמו חלק מקבוצות אלו. אמנם רוב שנות נעוריו עברו עליו במוסדות 'היישוב הישן' בירושלים וכלימודים בשיבת 'חברון', אולם הוא לא הסתפק במסגרת הלימודית וההשקפתית שהקנו לו ראשי הישיבה, והיה מקושר לגדולי ישראל בעלי דעות שונות ובראשם הרב אברהם יצחק הכהן קוק. הוא נבדל מהציבור החרדי בהשקפת עולמו הדתית-הלאומית ולא ראה עצמו חלק ממנו. עם זאת העריך את גדולי התורה של ציבור זה כנושאים האוטנטיים של התורה, ובשאלות הלכתיות סבוכות הרבה להתייעץ עם הרב אברהם ישעיהו קרליץ, החזון איש, גדול פוסקי הציבור החרדי.¹¹⁷ מנגד על אף השקפת עולמו הדתית-הלאומית המוצקה הוא לא שייך עצמו למוסדות הציונות הדתית, כגון מוסדות 'המזרחי', ולא השתלב בשיבת 'מרכז הרב' או במוסדות תורניים אחרים של הציונות הדתית שהלכו ונוסדו עם השנים. הוא שאף לשמור על עצמאות וייחודיות ונמנע מלהגדיר במובהק את שיוכו לזרם מסוים. מנהיגי המפד"ל מצדם, ביניהם חיים משה שפירא וורהפטיג, הסתייגו ממנו מפני שלא ראו בעין יפה את התנהלותו

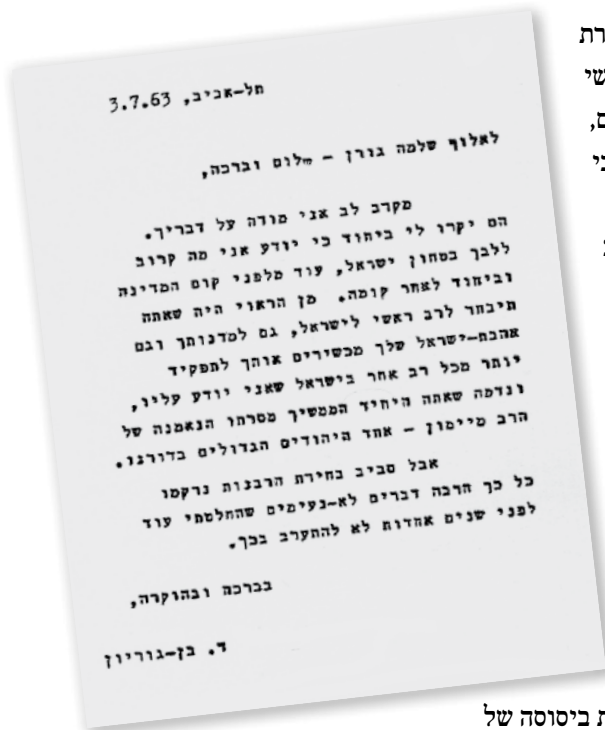
113 'הרצאה בפני סטודנטים באוניברסיטת בר-אילן', ידיעות אחרונות, 3 באוגוסט 1969, עמ' 27. וראו התבטאויות דומות בהרצאות אחרות, כגון הרצאה בסימפוזיון על 'הדת והמדינה' מטעם המחלקה לאקדמאים של מועצת פועלי תל-אביב-יפו: הצפה, 14 באפריל 1972, עמ' 8. כך הגדיר את גישתו ההלכתית גם גיסו, הרב שאר-ישוב כהן: 'גישתו ההלכתית המקורית הייתה לגשת לדברים מנקודת מבט ממלכתית, ולא גלותית' (ערב זיכרון לרב גורן בבית כנסת 'קוממיות', תל-אביב תשס"ה).

114 על משנתו זו של בן-גוריון והתנועה הציונית ראו למשל: צ' צמרת, ימי כור ההיתוך: ועדת חקירה על חינוך ילדי העולים 1950, קריית שדה-בוקר תשנ"ג; מ' בווגל, 'מזרחיות, מסורת, כור ההיתוך: עיון פילוסופי-פוליטי', ז' הרוי ואחרים (עורכים), ציון וציונות בקרב יהודי ספרד והמזרח, ירושלים תשס"ד, עמ' 623-644.

115 יצוין שהיום לא נהוג בצה"ל הנוסח האחיד, וכל חזן מתפלל על פי נוסחו.

116 צ' צמרת, 'בן-גוריון בשנות המדינה הראשונות: יחסו לציונות הדתית לעומת יחסו לחרדים', נ' אילן (עורך), עין טובה: דו-שיח ופולמוס בתרבות ישראל: ספר יובל למלאת ע' שנים לטובה אילן, תל-אביב תשנ"ט, עמ' 368-369.

117 מאיר (לעיל, הערה 2), עמ' 85-86; הכהן (לעיל, הערה 62). אף כי הרב גורן הרגיש שלא קיבל את דעתו של החזון איש בכל דבר ועניין והיו להם גם חילוקי דעות, אך הוא ישב על דבריו שבעה נקיים' עד שהחליט לא לקבלם. הרצאת הרב גורן לפני בני נוער מחו"ל משנת 1969, אר"ג, הרצאות ומפגשים.

העצמאית והייחודית בצבא ואת קשריו המסועפים עם צמרת מפא"י.¹¹⁸ רק מאוחר יותר, לקראת בחירתו לרב הראשי לישראל, בראשית שנות השבעים של המאה העשרים, התהדקו הקשרים בין הרב גורן לבין מנהיגי המפד"ל, אם כי הוא המשיך להסתייג מהתנהלותם הפוליטית.¹¹⁹

יחסיהם הקרובים של בן-גוריון ושל הרב גורן עם הרב מימון, ראש 'המזרחי' בארץ-ישראל, היו בבחינת יוצא מן הכלל. על אף המחלוקות הפוליטיות ששררו בין בן-גוריון לבין הרב מימון, הרי כאשר נמנע הרב מלהשתתף בממשלה שהוקמה לאחר בחירות 1951 התבטא בן-גוריון: 'לא היו לי צרות שקיבלתי אותך באהבה כזו, כאלה שגרם לי הרב מימון, כי אהבתי ואוהב איש זה אהבת נפש'.¹²⁰ גם בין הרב גורן לרב מימון שררו יחסי קרבה. כבר בראשית דרכו של הרב גורן העניק לו הרב מימון, באמצעות 'מוסד הרב קוק' שהקים, תמיכה כלכלית לצורך מחקריו. בהיותו שר הדתות הוא אשר המליץ כאמור למנותו לרב הראשי לצה"ל ותמך בו בראשית ביסוסה של הרבנות הצבאית. עם פטירתו של הרב מימון כינה אותו הרב גורן 'ידיד מלב ונפש ואוהב העם'.¹²¹

מכתב הערכה של בן-גוריון לרב גורן 'היחיד הממשיך מסרתו הנאמנה של הרב מימון - אחד היהודים הגדולים בדורנו' (ארכיון בן-גוריון, שדה-בוקר)

דיונים משותפים בענייני רוח

בן-גוריון והרב גורן נהגו להיפגש לעתים לדון בנושאים הכרוכים בענייני 'הדות ואמונה'.¹²² למשל בן-גוריון ציין ביומנו במרס 1954: 'בא הרב גורן עם אשתו - לשיחה סתם. אשתו היא בת נזיר, מקובל ופילוסוף, תלמידו של הרב קוק, גמר אוניברסיטה בגרמניה'.¹²³ בעקבות ביקור זה שלח הרב גורן אל בן-גוריון את שלושת כרכי 'אורות הקודש' מאת הרב קוק בעריכת הרב הנזיר, ובן-גוריון הביע את התפעמותו מהם.¹²⁴

118 פירון (לעיל, הערה 72).

119 הרחבה על כך ראו: מישלוב (לעיל, הערה 41), עמ' 171-173.

120 א' דון יחיא, 'מנהיגות דתית ומנהיגות פוליטית', א' בלפר (עורכת), מנהיגות רוחנית בישראל: מורשה ויעד, רמת-גן תשמ"ב, עמ' 158.

121 ש' גורן, 'הסיף והספר', תורה שבעל פה, ה (תשכ"ג), עמ' יב-טו.

122 בן-גוריון, יומן אישי, 7 בנובמבר 1954, עמ' 87, אב"ג, יומנים. לדברי הרב שאר"י-שוב כהן השניים נהגו לשבת ולשוחח שעות רבות על ענייני אידאולוגיה ופוליטיקה. ריאיון עם הרב שאר"י-שוב כהן, 7 במאי 2009. הרב כהן, רבה הראשי של חיפה שנים רבות, היה כאמור גיסו של הרב גורן.

123 בן-גוריון, יומן אישי, 26 במרס 1954, עמ' 131, אב"ג, יומנים.

124 בן-גוריון אל הרב גורן, 3 במאי 1954, אב"ג, התכתבויות.

במסגרת מאבקו של הרב גורן לקיום סדר פסח מסורתי בבסיסי צה"ל ללא תוספת הופעות הכרוכות בחילול החג¹²⁵ הוא הבהיר במכתב אל בן-גוריון את משמעות המילים הנזכרות בהגדה 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן'. הוא ציין כי אפיקומן היה מנהג יווני: כאשר הגיע המשתה לשיאו היו מתפוצצים החוגגים לבתים, מכריחים אנשים להצטרף אליהם וממשיכים את ההוללות, ולכן הזהירה המשנה שלא לנהוג במנהג זה בסיום ליל הסדר. הרב גורן ציין כי תופעה זו עלולה לחזור בצה"ל אם תבוטל ההוראה בדבר חובת סדר מסורתי.¹²⁶

יצוין כי בן-גוריון נהג להקיף עצמו באישי רוח ונהנה לשוחח עם, והרב גורן נמנה למעשה עם קבוצה נכבדה של אישים שביקרו את בן-גוריון וליבנו עמו סוגיות אינטלקטואליות.¹²⁷

ביטויי הערכה הרדיים

עדות להערכה ההרדית בין שני האישים יש באופן התבטאותם זה כלפי זה.¹²⁸ כאשר פרש בן-גוריון מראשות הממשלה ביוני 1963, בשל פרשת לבון, הֵצַר הרב גורן על פרישתו וכתב אליו מכתב עידוד בשעתו הקשה:

כל באי עולם, מי שעניו לא טחו מקנאה ומשנאה עוורת, יודעים להעריך ולהוקיר את עצמת החזון הצפונה בכל פעליך, טווח ראייתך והחלטותיך, גאונות תפיסתך והבנתך בכל שטחי ההנהגה של העם והמדינה. עשרות בשנים היית לעינים לעם ולישוב בארץ, זכית להיות נס לדורות, סמל לגבורת ישראל המחודשת, מופת לחסנו של צה"ל ופאר ותפארת לעולם כולו. ידוע ומפורסם בכל קצוי תבל שהנשק המרתיע ביותר את אויבי ישראל, המבטיח ביותר את שלומה ובטחונה של המדינה הנו דוד בן-גוריון [ההדגשה במקור] [...] בעמך בראש המדינה בימי מלחמה וחזון התוית ראשית דרכי הגאולה השלישית לפני העם, והחילות בהגשמת המשימות המשיחיות של נביאי ישראל [...] באופן אישי הרשה נא לי להודות לך על החיבה היתירה שגילית כלפי בכל עת מצוא, ועל הענותך הלבבית המיוחדת לכל דבר שבתורה ושבתר במסגרת צבא הגנה לישראל.¹²⁹

בן-גוריון השיב לו על מכתב זה:

מקרב לב אני מודה על דבריך. הם יקרו לי ביחוד כי יודע אני מה קרוב ללבך בטחון ישראל, עוד מלפני קום המדינה וביחוד לאחר קומה. מן הראוי היה שאתה תיבחר לרב ראשי לישראל, גם למדנותך וגם אהבת ישראל שלך מכשירים אותך לתפקיד יותר מכל רב אחר בישראל שאני יודע עליו, ונרמה שאתה היחיד הממשיך מסורתו הנאמנה של הרב מיימון – אחד היהודים הגדולים בדורנו.¹³⁰

¹²⁵ מיכלסון (לעיל, הערה 1), עמ' 97-98.

¹²⁶ הרב גורן אל בן-גוריון, 29 במאי 1957, א"צ, 52/846/1959. התכתבות זו הייתה במסגרת מאבקו של הרב גורן להענקת צביון דתי לסדרי פסח בצה"ל. על מאבקו זה ראו בהרחבה: קמפינסקי (לעיל, הערה 77), עמ' 437-439.

¹²⁷ מ' ששר, 'בן-גוריון ואנשי הרוח', כיוונים, 34 (תשמ"ז), עמ' 83-90.

¹²⁸ יצוין שהשניים הזמינו איש את רעהו לשמחות משפחתיות וערכו ביקורים הרדיים. ראו למשל על ביקורו של הרב גורן בסוכתו של בן-גוריון, אשר נבנתה במיוחד עבורו, ושפגמיה תוקנו בהוראתו: הצפה, 10 באוקטובר 1971, עמ' 2.

¹²⁹ הרב גורן אל בן-גוריון, 28 ביוני 1963, אב"ג, התכתבויות. כאשר ביקש בן-גוריון לפרוש כבר בשנת 1953 כתב לו הרב גורן מכתב חם ובו עודד אותו להישאר בתפקידו. הרב גורן אל בן-גוריון, דצמבר 1953, אר"ג, מכתבים לאישים חשובים.

¹³⁰ בן-גוריון אל הרב גורן, 3 ביולי 1963, אב"ג, התכתבויות.

לקראת יום העצמאות תשכ"ג (1963) ביקש בן-גוריון להעניק לרב גורן דרגת אלוף. לימים סיפר הרב גורן כי הרמטכ"ל צבי צור התנגד לכך מפני שהנוהל בצבא קבע שאף ראשי חילות הם אלופי משנה בלבד, אולם לדבריו הדרגה הוענקה לו בסופו של דבר בגין התעקשותו של בן-גוריון.¹³¹

עם בחירתו של הרב גורן לרבה הראשי של תל-אביב-יפו הבהיר לו בן-גוריון שלדעתו אין די בתפקיד זה למימוש יכולותיו אך הביע את תקוותו שישכיל באמצעות תפקיד זה לאחד את העם.¹³² במכתב התשובה שלו הדגיש הרב גורן את מידת ההשפעה שהייתה לבן-גוריון על תפיסותיו: 'רבות מהשקפות היסוד שלי הצלחתי לגבש תחת ההשראה של כב' בהיותו ראש הממשלה ושר הבטחון הראשון בישראל, כב' היה לי לעינים בכל הנוגע לאחדות ישראל ולאהבת העם והארץ'.¹³³

לקראת סוף ימיו של בן-גוריון נבחר הרב גורן לרב הראשי לישראל, ובן-גוריון

ביטא את הערכתו אליו במכתב הברכה ששלח לרגל האירוע: 'בטוחני שהרוב הגדול של היושבים בארצנו מרוצה מבחירתך להיות ראש הרבנים לישראל. זוכרני היטב פעולתך בצבא ההגנה לישראל, ואין לי כל ספק בכשרך היוצא מן הכלל גם בפעולת ראש רבני הארץ. איני יודע אם אסכים לכל פעולותיך ודעותיך - אבל אני יודע שאין רב טוב ממך בישראל. הצלחת בצבא תצליח גם במדינה'.¹³⁴

131 'הרב גורן חוזר בתגובה', לאשה, 1 באוקטובר 1984, עמ' 98. יציין כי דרגת תת-אלוף עדיין לא הייתה קיימת בצבא (היא נוספה רק לאחר מלחמת ששת הימים) ולכן ההעלאה מדרגת אלוף משנה הייתה לדרגת אלוף.

132 בן-גוריון אל הרב גורן, 9 ביוני 1968, אר"ג, מכתבים לאישים חשובים. על אף הסתייגותו של בן-גוריון מכניסתו של הרב גורן לתפקיד רבה של תל-אביב הוא השתתף בטקס ההכתרה שלו וצולם מתחבק עמו בחום. ראו: ידיעות אחרונות, 16 ביוני 1971, עמ' 3.

133 הרב גורן אל בן-גוריון, 2 ביולי 1968, אב"ג, התכתבויות.

134 בן-גוריון אל הרב גורן, 3 באוקטובר 1972, אר"ג, מכתבים לאישים חשובים. בן-גוריון שלח מכתב ברכה גם אל הרב עובדיה יוסף עם היבחרו בצוותא עם הרב גורן למשרת רב הראשי לישראל, ואף במכתב זה שיבח למעשה את הרב גורן: 'זכיתי לעבוד כמה שנים עם הרב שלמה גורן בצבא הגנה לישראל, אולם הבחרך לראש הרבנים בישראל יחד עם הרב שלמה גורן אומר לי שאתה ראוי לתפקיד שהוטל עליך כרב ראשי בישראל ואני מאחל לך הצלחה רבה בעבודתך' (בן-גוריון אל הרב עובדיה יוסף, 17 באוקטובר 1972, אב"ג, התכתבויות). אף בשלהי ימיו הוסיף בן-גוריון להזכיר את הרב גורן ביומנו. ראו למשל על הספרו של הרב גורן בלוויית אלוף חיים בן-דוד, מזכירו הצבאי

מכתב ברכה של בן-גוריון לרב גורן לרגל הכתרתו לרב הראשי האשכנזי של תל-אביב, 9 ביוני 1968

דוד בן-גוריון
ושלמה גורן
בהלווית ש"י עגנון,
18 בפברואר 1970
(צילום: משה מילנר)

הרב גורן כינה את בן-גוריון בתקופה זו 'דידי זה עשרות בשנים, ודידי כל בית ישראל, האיש היקר ביותר לעם היהודי'.¹³⁵

של בן-גוריון ושגריר ישראל באתיופיה, אשר נהרג בתאונת מטוס: בן-גוריון, יומן אישי, 29 בנובמבר 1967, אב"ג, יומנים.

135 חיים שכאלה, הרב גורן.

סיכום

היה מי שטען כי הרב גורן ראה בכך גוריון מלך ובו עצמו את מי שממלא לצדו את תפקיד הכוהן, אשר עליו להפיח רוח בפעילות הממלכתית המעשית.¹³⁶ בן-גוריון ככל הנראה לא ראה כך את הדברים, שהרי הוא לא סבר שיש להעניק לממלכתיות הישראלית ממד דתי. הוא תמך במינויו של הרב גורן לרב הצבאי הראשי וביסס את מעמדו בצה"ל מתוך הבנת החשיבות של אחדות הצבא ושל מתן אפשרות לדתיים לשרת בצה"ל. מלבד זאת תמיכתו הגורפת בפועלו של הרב גורן בצבא, על אף המחלוקת שהתגלעו ביניהם מפעם לפעם והפערים בין תפיסותיהם את אופי התפקיד ומטרותיו, יכולה להיות מוסברת רק בהערכה האישית ששררה בין שני האישים. הערכה זו צמחה על קרקע גידולם הדומה, מן המטען התרבותי והערכי הזהה שספגו בילדותם, ומן הקרבה בתפיסותיהם באשר לציונות, לממלכתיות ולתקומת מדינת ישראל. שניהם האמינו שחזון הגאולה מתגשם והולך בציונות ובתקומת מדינת ישראל, ועל כן הקדישו את חייהם למילוי תפקידים ציבוריים מרכזיים במדינה. הזיקה של שניהם לתנ"ך והחשיבות שייחסו ללימודו נבעו בין השאר

הרב גורן משתתף בלוויית בן-גוריון בשדה-בוקר, 3 בדצמבר 1973, מימינו: אריה דולצ'ין, משמאלו: ישראל גלילי ושמעון פרס (צילום: יעקב סער)

מתפיסתם את הממלכתיות הישראלית המתחדשת כבעלת פוטנציאל לממש את חזון הנביאים בספר הספרים. מסירותם של השניים לחזון המשיחי שהלך והתממש לשיטתם בתקומת המדינה יש בה כדי להבהיר את שיתוף הפעולה ביניהם בתחומים נוספים על התחום הצבאי, והיא השפיעה על בן-גוריון לשלוח את הרב גורן לקהילות התפוצות כנציג מדינת ישראל. השניים נהגו להיפגש ולשתף זה את

136 א' ברוך, סדר יום: חיי יום-יום בראי ההלכה, ירושלים תש"ס, עמ' 32, 294.

זה בעולמם הרוחני, חרף חילוקי הדעות ביניהם בשל יחסם השונה לדת ולמסורת ישראל. על הקרבה הרבה שהם רחשו זה לזה אפשר ללמוד ממכתבים ומביטויי ההערכה הדדיים. עם זאת הקשר ביניהם לא היה מאוזן לגמרי. הרב גורן היה אמנם הבכיר בין השניים בהכשרתו הרבנית, אולם הצעיר ובעל ניסיון והשפעה מועטים משל בן-גוריון במישור הציבורי. קרבתו לבן-גוריון והגיבוי והתמיכה שהלה העניק לו תדיר, היו חשובות לו ויקרות ללבו ותרמו רבות להפיכתו לדמות ציבורית מרכזית. הוא ראה עצמו תלמידו של בן-גוריון בכל הנוגע לאחדות ישראל ולאהבת העם והארץ. בן-גוריון מצדו העריך את הרב הצעיר, פרש עליו את חסותו, והיה מעין פטרונו שלו. מובן כי בתפקידו הבכיר הוא לא היה זקוק לתמיכתו של הרב גורן באופן ישיר, גם אם קיווה כי הקשר ביניהם יתרום לשיפור מעמדו ומעמד ממשלתו בעיני הציבור הדתי. לכאורה לא השפיע הרב גורן על תפיסותיו הדתיות של בן-גוריון, אם כי הוא נעזר בו בענייני האישיים כאשר לא היה לו מנוס מלהסתייע בגורם רבני. הקשר הקרוב בין השניים ושיתוף הפעולה ביניהם על בסיס המחויבות לערך הממלכתיות, הובילו ליצירת דגם ייחודי בתולדות ימיה של המדינה – גוף ממלכתי המתנהל בתחומים מסוימים על פי ההלכה: צה"ל.